

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JAZYK A STYL JIŘÍHO HÁJÍČKA V DÍLE RYBÍ KREV

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Bohumila Junková, CSc.

Autor práce: Marie Sochorová

Studijní obor: Bohemistika – Německý jazyk a literatura

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáváním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 11. května 2015

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce doc. PaedDr. Bohumile Junkové, CSc. za odbornou pomoc, ochotu, rady a připomínky při zpracovávání tématu.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá jazykovou analýzou románu Jiřího Hájíčka *Rybí krev* (2012). Teoretická část je věnována stručné charakteristice funkčního stylu umělecké literatury se zaměřením na textovou a jazykovou výstavbu textů. Následující kapitola v krátkosti popisuje život a dílo Jiřího Hájíčka.

Praktická část obsahuje již vlastní rozbor textu, jenž je realizován ve čtyřech jazykových rovinách: foneticko-fonologické, morfologické, syntaktické a lexikální. Práce se soustředí především na jevy příznakové, tzn. jevy nespisovné, expresivní, stylově a dobově zbarvené. Pásmo postav je porovnáno s pásmem vypravěče.

Výsledkem je charakteristika jazyka a stylu Jiřího Hájíčka v díle *Rybí krev*.

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to analyse the language in the novel *Rybí krev* (*Fish Blood*; 2012) written by Jiří Hájíček. In the theoretical part the functional style of literary language is briefly characterised, with regards to the structure of the text and language. The life and work of Jiří Hájíček are described in the following chapter.

The practical part contains the text-analysis itself. The analysis is done on four language levels: phonetic-phonologic, morphologic, syntactic and lexical. The attention is especially paid to the marked phenomena: non-standard, expressive. The comparison is drawn between the language of the characters and the language of the author.

The result of the bachelor thesis is the characterisation of Jiří Hájíček's language and style in the novel *Fish Blood*.

OBSAH

ÚVOD.....	8
METODY PRÁCE.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1. STYL UMĚLECKÉ LITERATURY	11
1.1 TEXTOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL.....	12
1.1.1 KOMPOZICE	12
1.1.2 HORIZONTÁLNÍ ČLENĚNÍ TEXTU.....	13
1.1.3 VERTIKÁLNÍ ČLENĚNÍ TEXTU	14
1.2 JAZYKOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL	16
1.2.1 HLÁSKOSLOVNÁ A TVAROSLOVNÁ STRÁNKA TEXTU.....	16
1.2.2 SYNTAKTICKÁ STAVBA TEXTU	18
1.2.3 LEXIKÁLNÍ STRÁNKA TEXTU	18
2 AUTOR.....	21
II PRAKTICKÁ ČÁST	23
3 ROZBOR DÍLA.....	23
4 TEXTOVÁ VÝSTAVBA	23
4.1 HORIZONTÁLNÍ ČLENĚNÍ.....	24
4.2 VERTIKÁLNÍ ČLENĚNÍ	24
5 JAZYKOVÁ VÝSTAVBA.....	25
5.1 FONETICKO-FONOLOGICKÁ ROVINA	25
5.1.1 PÁSMO POSTAV	25
5.1.2 PÁSMO VYPRAVĚČE.....	27
5.1.3 SHRUTÍ	27
5.2 MORFOLOGICKÁ ROVINA	28
5.2.1 PÁSMO POSTAV	28
5.2.2 PÁSMO VYPRAVĚČE.....	30
5.2.3 SHRUTÍ	30
5.3 SYNTAKTICKÁ ROVINA.....	31
5.3.1 PÁSMO POSTAV	31
5.3.2 PÁSMO VYPRAVĚČE.....	33
5.3.3 SHRUTÍ	34
5.4 LEXIKÁLNÍ ROVINA.....	35
5.4.1 DOBOVÝ PŘÍZNAK	35
5.4.2 STYLOVÝ PŘÍZNAK.....	36

5.4.3	VÝRAZY S KLADNÝM EXPRESIVNÍM PŘÍZNAKEM	38
5.4.4	VÝRAZY SE ZÁPORNÝM EXPRESIVNÍM PŘÍZNAKEM	40
5.4.5	SLOHOVÝ PŘÍZNAK	41
5.4.6	PŘÍSLUŠNOST LEXÉMŮ K JEDNOTLIVÝM ÚTVARŮM A POLOÚTVARŮM NÁRODNÍHO JAZYKA: SLOVA OBECNĚČESKÁ	42
5.4.7	OBRAZNÁ POJMENOVÁNÍ	43
5.4.8	FRAZEOLIGISMY	47
ZÁVĚR		49
SEZNAM LITERATURY		52
PŘÍLOHY		55

ÚVOD

Jazyk uměleckých děl vznikajících od 60. let 20. stol. měl často poukazovat na svobodu literatury. Ustálené normy byly v dílech porušovány. Texty sloužily jako nástroj provokace. Postupně mizí tradiční členění prózy na pasáže monologické a dialogické. Texty postmoderní ruší hranici mezi pásmem vypravěče a pásmem postav a působí dojmem fragmentárnosti. Protipólem této tendence je próza jihočeského autora Jiřího Hájíčka *Rybí krev*. Jiří Hájíček vydává knihu, v které se vrací ke „klasickému vyprávění“. Tato kniha zaznamenává úspěch nejen díky modernímu tématu výstavby jaderné elektrárny a návratu k venkovské próze, ale i díky stylizaci mluvenosti v replikách postav.

Téma, jemuž se v naší bakalářské práci věnujeme, je jazykový rozbor Hájíčkovy úspěšné prózy, ověřené Magnesíí Literou. Práce se skládá z části teoretické a praktické. V první zmiňované se věnujeme funkčnímu stylu umělecké literatury. Zabýváme se textovou výstavbou uměleckých děl, a to především kompozicí, horizontálním a vertikálním členěním textu. V následující kapitole si všímáme jazykové výstavby. Vydělujeme zde podkapitoly věnující se stránce foneticko-fonologické, morfologické, syntaktické a lexikální, které jsou nám teoretickým podkladem pro část praktickou. Následuje kapitola, která se stručně zabývá životem a tvorbou Jiřího Hájíčka.

Praktická část je rozdělena do tří kapitol. První kapitola nás seznamuje s názory kritiků i autora samotného na prózu *Rybí krev*. V následující kapitole se zaměřujeme na textovou výstavbu, kde se zabýváme členěním díla a retrospekci použitou v něm. Největší část naší práce tvoří kapitola třetí, jež obsahuje jazykovou analýzu této prózy. Tato kapitola je rozdělena do čtyř částí, v kterých se postupně zabýváme rovinou foneticko-fonologickou, morfologickou, syntaktickou a lexikální. V každé rovině analyzujeme nejdříve pásmo postav a poté pásmo vypravěče. Snažíme se zaznamenat jak jevy shodné, které se objevují v obou pásmech, tak i rysy, které jsou příznačné pouze pro jedno z nich.

Na základě studia publikací zabývajících se stylistikou můžeme stanovit určité hypotézy. Usuzujeme, že v rovině hláskoslovné a tvaroslovné se bude v pásmu postav vyskytovat větší množství nespisovných prvků než v pásmu vypravěče. Syntaktická stránka mluvy vypravěče bude patrně obohacena o rozvitější souvětí. Domníváme se, že v oblasti lexika se budou v replikách postav hojně objevovat expresiva.

V závěru práce shrnujeme zjištěné poznatky, které mohou buď potvrdit, nebo vyvrátit námi stanovené předpoklady. Získané informace použijeme k charakteristice jazyka a stylu Jiřího Hájíčka v díle *Rybí krev*. Práce je doplněna obrazovými přílohami.

METODY PRÁCE

Hlavním materiálem naší práce je próza *Rybí krev* (2012) od Jiřího Hájíčka. Dílo zkoumáme pouze z lingvistického hlediska. K obsahu textu se vyjadřujeme jen velmi okrajově. Soustředíme se především na jazykovou výstavbu tohoto díla a nejvíce se věnujeme lexikální rovině. Zabýváme se především jevy příznakovými, jimiž je v pásmu vypravěče i jazyk spisovný.

Excerpcí jsme získali materiál, který postupně analyzujeme na základě čtyř výše jmenovaných rovin. Poté, co uvedeme jevy objevené v pásmu postav a následně v pásmu vypravěče, vyhodnotíme získané poznatky v shrnutí, které je uvedeno na konci jednotlivých kapitol. Snažíme se zde vždy pásma porovnat a určit charakteristické rysy jazykových rovin textu.

V seznamu literatury uvádíme všechny odborné a časopisecké publikace, na jejichž základě práci vypracováváme. V teoretické části pracujeme zejména se *Současnou stylistikou* (2008) autorem M. Čechové, M. Krčmové a E. Minářové a se *Stylistikou češtiny* (1991) kolektivu pod vedením J. Chloupka. Poznatky z oblasti kompozice čerpáme především z *České stylistiky* (1992) od J. V. Bečky. Nápomocnou je nám i publikace E. Minářové *Stylistika pro žurnalisty* (2011). V praktické části získáváme základní informace z *Příruční mluvnice češtiny* (1995). Jelikož se zde zabýváme již konkrétními jevy, je třeba využít slovníků. Za nejdůležitější považujeme *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2005). Výklad lexémů nám poskytují slovníkové práce autora Jana Huga (2009), Jiřího Rejzka (2001) a kolektivu Františka Čermáka (1983, 1988, 1994, 1994).

I TEORETICKÁ ČÁST

1. STYL UMĚLECKÉ LITERATURY

Jeden ze základních funkčních stylů, který je charakteristický propojením funkce sdělné, tj. komunikativní, a funkce estetické, se označuje jako styl umělecké literatury (umělecký styl). Tento styl nalezneme ve všech dílech krásné literatury. Díla, jak moderní, tak i starší literatury, utvářejí literární tradici, která ovlivňuje normy uměleckého stylu. Vymezení charakteristických rysů těchto textů je velmi obtížné. Způsoby poetizace uměleckého díla jsou spojeny nejen s individualitou autora, ale i s dobou, ve které bylo dílo vytvořeno. Je těžké určit společné rysy jedné literární generace, natož stejného žánru napříč generacemi. U některých textů může dojít ke změně zaměření až po jejich napsání. Toto jsme mohli sledovat u Čapkových sloupků či Kainarových soudniček. I dnes oblíbené cestopisy bychom měli na základě jejich záměru zařadit do literatury věcné. „Proto se společné označení stylu projevů se zvýrazněnou estetickou funkcí chápe někdy jako pouhé označení množiny singulárních jevů uměleckých děl, jindy jako souhrnné označení stylů autorských, nebo konečně jako souhrnný název pro samostatné styly jednotlivých literárních druhů, lyriky, epiky, dramatiky.“¹

Základní funkcí uměleckého stylu je funkce esteticky sdělná, která je často provázána i s jinými funkcemi. Umělecké dílo zobrazuje skutečnost reálného i fiktivního světa ze subjektivního pohledu autora. Tato skutečnost je později subjektivně interpretována čtenářem. Umělecká literatura je druh komunikace, při níž se dostává ke čtenáři jistá informace. Ta však může být mnoha různými způsoby interpretována, v krajních případech i dezinterpretována. Jde zde jen o „hru na komunikaci“². Je tedy zřejmé, že znakem funkčního stylu umělecké literatury není realistické vyjádření skutečnosti. Četba však učí čtenáře lépe vnímat svět a krásu běžných jevů. Problémem sdělné funkce se dále zabývá literární věda.

Estetická funkce staví umělecký styl do opozice k ostatním funkčním stylům, u kterých jsou dominantní funkce jiné, např. informativní či persvazivní. Úkolem uměleckého stylu je vzbudit ve čtenáři emoce. Účinnost díla nespočívá jen v jazykové

¹ KRČMOVÁ, M. (2008): Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu. Styl umělecké literatury. In ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 298.

² CHLOUPEK, J. (1994): Funkční styly dnes. *Naše řeč*, 77, s. 58.

formě, ale i v obsahu. Pokud obsah oddělíme od formy, ztratí dílo to, co je na něm uměleckého. Pokud zanecháme stejný obsah a změníme formu, vzniká zcela nové dílo. Stylem uměleckým míníme tedy nejen jazykovou výstavbu (funkční užití a stylizaci jazykových prostředků), nýbrž i celý způsob výstavby textu, včetně tematické, obsahové a kompoziční stránky.

Počátky uměleckého stylu spadají již do antiky. Dodnes používáme Aristotelovo rozdělení krásné literatury na epiku, lyriku a drama. Z antiky také pochází myšlenky o trojím druhu slohu – o stylu vysokém, středním a nízkém. U nás se rozvíjí nauka o uměleckém stylu od 30. let 20. století v souvislosti se studiem funkční diferenciací jazyka. Pražský lingvistický kroužek se začal zabývat funkční stylistikou a vyčlenil stylu uměleckému zvláštní místo. B. Havránek zdůrazňuje, že hlavní rozdíl jazyka básnického³ a sdělovacího netkví v jednotlivostech, ale v odlišné úloze. Dnes se uměleckým stylem zabývá jazykověda, literární věda, literární teorie i estetika.

1.1 TEXTOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL

Pro poetizaci textu je důležitá již textová výstavba. Umělecké dílo je vždy hodnoceno jako celek. Autor nám překládá celistvé dílo, kde stanovil hierarchizaci informací. Titul, členění textu, kontrasty mezi řečí vypravěče a řečí postav, obměny časové linie dějového jádra příběhu, to vše a mnoho dalšího je součástí záměru autora, který tak usiluje o estetický účinek.

1.1.1 KOMPOZICE

Stylistika chápe kompozici jako synonymum pro výstavbu komunikátu. Podle J. V. Bečky (1992) je nejjednodušším kompozičním prvkem větný celek. Větné celky se řadí do nadvětných souvislostí, na jejichž základě rozlišujeme druhy větných linií. Vyšší celky označujeme jako tematické úseky a u dlouhých projevů mluvíme dokonce o tematických pásmech, která se mohou vzájemně prolínat. Sled kompozičních prvků vytváří kontext. Čtenář vnímá prvky v pořadí, jež stanovil autor. Změna členění může zcela změnit účinnost sdělení. Adresát přijímá nové informace vždy ve světle informací již sdělených.

Před vlastním tvořením textu vždy probíhá výběr vhodných kompozičních prostředků. Autor může použít prostředky jazykové, prostředky nejazykové, k nimž

³ Výraz básnický je užit ve významu širším. Jedná se o prostředky užívané nejen v poezii, ale i v próze a dramatu.

patří prostředky grafické, a prostředky kompoziční výstavby textu, mezi něž řadíme prostředky textové, tektonické, tematické a obsahové. Mezi textové prostředky neboli vlastní prostředky výstavby textu zahrnujeme členění textu do odstavců, kapitol a při stylizaci přímé řeči členění na repliky. K tektonickým prostředkům patří metonymický posun významu slov či prostředky opakování. Jako prostředky tematické a obsahové označujeme části obsahu, části tématu, jejich řazení a posloupnost. Rozsah kompozičních prostředků je tedy velmi široký.

Kompozice uměleckých děl je často pečlivě propracovaná a je utvořena tak, aby plnila autorský záměr. Některé momenty jsou zvýrazňovány, jiné potlačovány. Literatura v období klasicismu musela dodržovat pravidla při tvorbě daného žánru. Současná literatura směřuje spíše k individualismu. Pozitivně je hodnoceno dílo, které něčím vybočuje, něčím zaujme. Současní autoři se snaží stále hledat nové možnosti literatury a její kompozice. U některých děl dochází ke zrušení homogenosti celku.

V umělecké literatuře se slohové postupy většinou mísí. V lyrice dominuje postup popisný a úvahový. Drama je založeno na dialogu, doplněném občasnými úvahovými pasážemi, které jsou vyjádřeny monologem. Epický text je založen na vyprávěcím postupu. V menší epice je pouze jedna dějová linie, v rozsáhlejších dílech nalezneme více dějových linií, které se vzájemně proplétají. Není výjimkou použití popisu, úvahy, dialogu a monologu. V krásné literatuře vznikly i nové modifikace slohových postupů, např. umělecké vyprávění, umělecké líčení nebo literární charakteristika.

Se studiem kompozice se začíná ve stylistice až později. Kompozice byla dávána do souvislosti přímo s látkou, ne s jazykem. V kompozici se ale jedná „o uspořádání jazykového sdělení látky, a to podle zákonitostí, podmínek a zásad jazykového sdělování.“⁴ Kompoziční problematika má ve stylistice tedy své právoplatné místo.

1.1.2 HORIZONTÁLNÍ ČLENĚNÍ TEXTU

Text můžeme členit horizontálně a vertikálně. Pod horizontálním členěním si představíme lineární členění na úvodní, střední a závěrečnou část, tedy na úvod, stať a závěr. Lze hovořit i o rozdělení na pretext – text – posttext. Horizontální je také členění na kapitoly a odstavce u psaných textů, členění na sloky a verše v případě básní a členění dramatu na jednání a výstupy. Ze stylistického hlediska je důležitá již problematika názvu. Ve starší literatuře byl často incipit shodný s názvem. Nadpis nám

⁴ BEČKA, J. V. (1992): *Česká stylistika*. Praha: Academia, s. 284.

tedy explicitně odhalil část textu. Výběr titulů souvisí s literární tradicí a dobovou zvyklostí. Názvy *Babička*, *Divá Bára*, *Kašpar Lén Mstitel* poukazovaly na text jako na jedinečné dílo. Současná díla nám svým názvem obsah vůbec neodhalí. Obraznost titulů je charakteristickým znakem funkčního stylu umělecké literatury.

V beletrii nalezneme mnoho různorodých úvodů. Úvodní partie má vždy nějak zaujmout a vytvořit základnu pro četbu celého díla. Pro realisty je typické užití popisného postupu, který vytvoří kulisu pro další vyprávění. Úvahový úvod nastolí náladu k dalšímu líčení. První tři odstavce *Babičky* Boženy Němcové nesou znaky postupu informativního, přesto neruší následující umělecký text. Současná díla však často začínají přímo dějem, záměrně postrádají úvod.

Kratší kapitoly a kratší odstavce lze užít jako prvek zdůraznění. Návaznost kapitol je dána chronologicky, jindy pomocí postav nebo vzpomínek. I toto ale dnes autoři ruší. Napětí děje směřuje k vyústění v závěru uměleckého díla. Dříve bylo běžné uvést na konci dovětek, který čtenáře obeznámil s tím, jak děj probíhal dál. Dnes končí autoři děj náhle, citovou scénou či zajímavým výrokem, který má v čtenáři rezonovat po přečtení díla.

1.1.3 VERTIKÁLNÍ ČLENĚNÍ TEXTU

Vertikálním členěním textu označujeme „způsoby vyjádření odrážející hierarchii jednotlivých informací a jejich vzájemné vztahy“⁵. Toto členění se uskutečňuje v celém textu a může jej přesahovat i díky intertextovosti. V lyrice se vertikální členění projevuje volbou obrazných vyjádření, v poezii veršovou stavbou a v dramatu rozčleněním textu na repliky postav a scénickými poznámkami. Projevem vertikálního členění v krásné literatuře je prolínání pásma vypravěče s pásmo postav, změna autorské perspektivy a volba pásem děje a jejich vztahů. Právě rozčleněním pásem děje se zabývá J. V. Bečka (1992). Jedno pásmo, které je základem díla, je doplněno pásmo průvodními. Pásmem konvergentním označujeme vedlejší nový proud, s novými postavami, který se nakonec prolne s pásmem základním. Opakem je pásmo divergentní, které se oddělí od základního a už se k němu nevrátí. Zpravidla končí ostrým přeryvem. Stále moderní je použití pásma vzpomínkového, kdy text obohatí retrospektiva.

⁵ KRČMOVÁ, M. (2008): Stylistické aspekty výstavby textu. In ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 120.

Rozčlenění informace do pásma vypravěče a postav je základním stylistickým problémem. Souvisí nejen s textovou, ale i s jazykovou výstavbou. Je zřejmé, že autor vytvořil všechna pásma. Řeč postav stylizuje, rozhoduje o tom, která promluva bude delší a která kratší, co daná postava sdělí a jakých použije jazykových prostředků. V klasické literatuře byla řeč postav stylizací běžné mluvy, a tak se odlišovala od pásma vypravěče. Použití nespisovných výrazů bylo součástí charakteristiky postav nebo sloužilo k vyobrazení sociálního prostředí. Řeč vypravěče byla naopak spisovná.

Promluvy postav byly subjektivní, situační a bylo možno v nich ukazovat k mimojazykové skutečnosti. Charakteristickým rysem pásma postav byla replika dialogu. Setkávali jsme se zde se třemi mluvnickými osobami. Monologické promluvy v pásmu vypravěče dovovaly jen jednu mluvnickou osobu, tedy třetí. Pásmo postav se vyznačovalo apelem a expresí, které byly pásmu vypravěče cizí. Promluva postav byla zakotvena v mimojazykové časové situaci a mohlo být tedy užito všech tří základních slovesných časů. V pásmu vypravěče bylo používáno jen vypravovacího préterita. Promluvy pásma postav byly klasicky odděleny uvozovkami od pásma vypravěče. Souhrnně jsme mohli říci, že „pásmo P je vytvářeno dostatečně diferencující kombinací distinktivních znaků na bázi minimálně diferenciovaného pásma V.“⁶ V posledním období ostrá hranice mezi pásmem vypravěče a postav mizí.

Mezi řečí vypravěče a přímou řečí postav lze vyčlenit přechodná pásma. Nevlastní (neznačená) přímá řeč se používá k vyjádření vnitřního monologu postav, neboť umožňuje přímou prezentaci myšlenek. Není v textu vyznačena uvozovkami, a tak je zastřen rozdíl mezi přímou řečí a nedialogickými pasážemi. Polopřímá řeč se odlišuje od přímé řeči tím, že je vyjádřena v třetí osobě. Ostatní znaky přímé řeči zůstávají zachovány, neuplatňují se ale v plném rozsahu. Málo vyhraněným typem je smíšená řeč, která se odlišuje od řeči vypravěče převážně subjektivním hodnocením situace, vyjádřením časových a místních vztahů.

V současné literatuře se vypravěč stává jednou z postav příběhu. Pásmo postav a vypravěče se velmi prolíná. Vypravěč je schopen převyprávět cizí dialog, tím mizí tradiční hranice mezi dialogickými a monologickými pasážemi. Napětí vypravěč – postavy se stírá. Dochází k uvolnění textové a jazykové výstavby v celém uměleckém díle.

⁶ DOLEŽEL, L. (1960): *O stylu moderní české prózy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 51.

1.2 JAZYKOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL

Koncepci básnického jazyka se zabýval Josef Jungmann, který dal základ pro stylovou normu novočeské literatury. Podle Jungmanna je pro dosažení uměleckého účinku nepostradatelná specifická vyjádření. Použití neobvyklých výrazových prostředků (srovnáno s neutrálním spisovným vyjádřením) se stává základním znakem poetizace uměleckého díla.

Členové Pražského lingvistického kroužku, především J. Mukařovský, upozorňují na provázanost básnického jazyka s jazykem mimoumělecké komunikace. Básnický jazyk není zcela jev individuální. Označují jazyk básnický jako jazyk funkční, tj. jako soubor „vyjadřovacích prostředků určených (v rámci spisovného jazyka) obecným cílem komunikace, v tomto případě cílem estetickým.“⁷ Pro dosažení estetické hodnoty se v básnickém jazyce soustřeďuje pozornost na jazykový znak sám, nemíjí však funkce sdělná.

Každá literární generace řeší vztah jazyka uměleckých děl a jazyka spisovného. Jazyk umělecké literatury nepatří mezi druhy spisovného jazyka. V díle je ale důležitá neutrální vrstva spisovného jazyka, bez níž není možno realizovat estetickou složku literární komunikace. Na základě znalosti neutrální vrstvy jazyka lze identifikovat stylově aktivní prvky. Autoři využívají všech útvarů národního jazyka i všech stylových vrstev. Jazyk uměleckých děl má k dispozici i různé vývojové fáze daného jazyka. Pro realistické zobrazení běžné komunikace jsou do řeči postav (eventuálně postavvypravěče) začleněny prostředky signalizující mluvenost. Nespisovné zabarvení slovníku autora slouží k propracovanější charakteristice postav a prostředí, nebo deformuje jazyk sám o sobě.

Autor je vždy limitován literární tradicí. Přizpůsobuje se dobovému estetickému kánonu, nebo jej úmyslně překračuje. Popsat stylovou normu je tedy komplikované. V dnešní umělecké literatuře nalezneme tendence zcela protichůdné. V některých dílech je použita složitá větná stavba, v jiných lze objevit pouze věty jednoduché.

1.2.1 HLÁSKOSLOVNÁ A TVAROSLOVNÁ STRÁNKA TEXTU

Autoři uměleckých děl se snaží obohatit text i po stránce hláskoslovné a tvaroslovné. Využívají záměrně aktualizace, která je však omezena grafickým

⁷ KRČMOVÁ, M. (2008): Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu. Styl umělecké literatury. In ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 309.

obrazem ustáleným v písemných textech. Pokud autor porušuje konvenci, hovoříme o tzv. formální aktualizaci, která není vždy čtenáři přijímána kladně. Zřídka se objevují texty, které jsou psané stylizovaným nářečím. Většinou nalezneme stylizované prvky v pásmu postav a v replikách dialogů. Nejběžnějším postupem je jen střídme použití nespisovných hláskových a tvarových prvků, které slouží jako doplnění četnějšími nespisovnými lexémům a podporuje tak sourodost celého textu. Hláskové a morfologické prvky obecné češtiny jsou v dílech často omezeny na velmi frekventované -ej v kmeni slova a v koncovkách, na -ý místo -é v koncovkách nebo na příčestí typu nes.

Obecná čeština se od 60. let 20. století stala symbolem svobody literárního umění. Postupně vznikly v české literatuře dva proudy. Na jedné straně se objevila snaha o krásný spisovný jazyk, na druhé straně se stala cílem destrukce ustálených norem. V moderních textech nemusí prvky obecné češtiny a dialektu sloužit k propracovanější charakteristice, jejich záměrem může být pouhá provokace.

V uměleckých dílech najdeme vedle nespisovných prostředků i prostředky zastarávající a zastaralé. Jejich funkce je velmi různorodá. Autoři je používají jako prostředek charakterizace postav a prostředí, jako prostředek posilující komickou stránku díla, jako prostředek kontrastu či ironie. V rámci spisovného jazyka se v dílech objevují knižní varianty slov, infinitiv na -ti, přechodníky přítomné i minulé, předminulý čas nebo jmenné tvary adjektiv. U starších textů jde samozřejmě o projev dobového zařazení díla.

Jedním z hláskových prostředků poetizace díla je volba výrazů obsahujících méně obvyklé seskupení hlásek. Neobvyklá hlásková seskupení najdeme u onomatopoií a u expresivních slov. Významné místo má zvukomalba především v poezii, ale i v prozaických textech. Některé hlásky jsou více eufonické než jiné. Poetický účinek může přinést také kumulace slov jisté délky. V uměleckých textech lze najít někdy i paronomázií, tj. opakování výrazů se stejným kořenem nebo tvořených stejnými příponami. Neměli bychom zapomínat na rým a rytmus, který je důležitou složkou výstavby básně, uplatní se ale i v próze.

Morfologické prostředky jsou velmi frekventované, nelze však striktně vymezit typické prostředky pro umělecký styl. Dramatizované texty jsou bohaté na částice, citoslovce, oslovení a ukazovací zájmena. Z hlediska frekvence lze konstatovat, že v uměleckém stylu je daleko více zájmen než například ve stylu odborném. Je to zcela pochopitelné, protože v próze a v dramatu je užito přímého oslovení či dialogu.

Zatímco v próze bylo zachyceno větší množství sloves, v poezii se uplatňují spíše substantiva.

1.2.2 SYNTAKTICKÁ STAVBA TEXTU

Možnosti syntaktické výstavby uměleckého textu jsou široké. Termínem „mluvenostní syntax“ označujeme „stylizování syntaktických jevů typických pro mluvené projevy“⁸, které se dříve uplatňovalo převážně v řeči postav. Dnes se hranice mezi vypravěčem a postavami stírá a takovéto jevy se rozšiřují do celého díla. Za syntaktické prvky typické pro umělecký text bychom mohli považovat větší počet vět tvořících souvětí, zvýšenou frekvenci větných ekvivalentů, častější užití jednoduchých vět, apod. V textech krásné literatury mohou ale nalézt uplatnění všechny typy vět a souvětí a všechny způsoby vyjádření syntaktických vztahů.

Ve funkčním stylu umělecké literatury se objevují i zcela rozdílné prostředky poetizace. Dosud používané je osamostatňování částí výpovědi a rozčlenění informace do kratších samostatných vět v řeči vypravěče. Zcela opačnou, ale též objevující se tendencí je spojování samostatných informací do jediného větného celku, pomocí čehož znázorňuje autor asociativní myšlení postav. V poezii dochází někdy ke zvýraznění principu veršového na úkor principu syntaktického. Básníci ruší interpunkci a nastává nesoulad mezi členěním větným a členěním na verše.

Inverze, subjektivní pořádek slov, užití vět tázacích, přacích a zvolacích v řeči vypravěče, to vše řadíme mezi prostředky poetizace. Nesmíme zapomínat také na syntaktické figury, které jsou běžné v mimoumělecké komunikaci, uměleckými se stávají až tehdy, když jsou užity autorem záměrně jako prostředek poetizace. Mezi ně patří asyndeton (bezespoječné přičlenění vět), polysyndeton (nadměrné použití spojek), zeugma (spřažení vazeb), parenteze (vsuvka), která přináší doplňkovou informaci, a elipsa, která je typickým prostředkem mluvené řeči, a v uměleckých textech tak přispívá ke stylizaci mluvenosti.

1.2.3 LEXIKÁLNÍ STRÁNKA TEXTU

Specifické rysy uměleckých textů nacházíme také v jejich lexikální výstavbě. Umělecké texty mají bohatý slovník a index opakování je zde nižší než v jiných textech.

⁸ KRČMOVÁ, M. (2008): Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu. Styl umělecké literatury. In ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 311.

Autoři se snaží o disimilaci vyjádření, záměrně se tedy vyhýbají použití stejných výrazů na menší ploše textu. Tato snaha vede k častému užití synonymních lexémů. Pokud jde o ustálený způsob hromadění synonym, hovoříme o pleonasmu. Kumulováním slov souřadných vzniká enumerace a při kontrastu nebo při antitezi lze využít antonymie.

V krásné literatuře se hojně objevují lexémy se stálým stylovým příznakem, jejichž stylové zabarvení je patrné i mimo aktuální kontext. Individuálnost autorského stylu se projevuje právě v užití zabarvených výrazů. Funkce výrazů se zcela dotváří až v daném textu. Stálá stylová hodnota se mění díky kontextu. Autoři mohou čerpat pouze z neutrální slovní zásoby, většinou ji ale překračují. K vytvoření kontrastu mezi řečí vypravěče a postav používají výrazy z široké slovní zásoby národního jazyka. Zvláštní lexikální jednotky ovlivňují interpretaci čtenáře, vždy jsou však projevem autorského záměru.

Specifickým znakem uměleckého textu jsou poetismy, „lexémy se stálou stylovou hodnotou tvořené nebo ustálené pro plnění specifické funkce uměleckých projevů – funkce estetické“⁹. Sem patří např. složeniny (*druhotřpytný*), neobvyklé tvary lexémů (*kyn, pohrda*), tvaroslovné obměny (*číš, báj*) apod. K poetismům řadíme i autorská slova, které jsou podmíněna osobní intencí autora. Autorovy neologismy čtenáře vybízejí k odhalení motivace, jež autora vedla k vytvoření neologismu. Některé práce o stylistice definují poetismy jako všechny specifické lexikální prvky umělecké vrstvy, a proto řadí mezi poetismy i výrazy nespisovné a metaforické. Poetismy mají své místo především v poezii. Vůbec se nevyskytují v projevech hovorových a odborných.

Z příznakových vrstev slovní zásoby se v dílech uměleckého stylu setkáváme s dialektismy, slangismy, profesionalismy, frazeologismy a v současnosti hojně s lexémy kolokviálními (hovorovými) a obecnými. Zatímco užití dialektu je dnes velmi vzácné a slouží spíše k posílení komické složky díla, výrazy z obecné češtiny mají stále vyšší frekvenci a například v moderních dramatech živě reprezentují mluvu každodenního života. Pronikání nespisovnosti do lexikální stavby souvisí s tendencí k stylizaci mluvenosti a se změnami v rámci kompozice a syntaxe uměleckého díla (viz výše). Problematika slangu a argotu je v českém jazyce stále živá. Jsou oblasti, které

⁹ KRČMOVÁ, M. (2008): Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu. Styl umělecké literatury. In ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 320.

dosud nebyly zpracovány. Na poli umělecké literatury je však dána přednost slangu. Argot, značně se lišící od ostatních útvarů, je v dílech použit výjimečně kvůli své menší srozumitelnosti.

V starší české terminologii byl termín knižní jazyk vnímán jako synonymum pro jazyk spisovný. Jazyk knižní se ztotožňoval s jazykem knih. Knižní vrstva však není přímým protějškem vrstvy hovorové. Hovorové prostředky jsou typické pro hovorové projevy, naproti tomu knižní prostředky jsou chápány vždy jako stylově příznakové. V současné literatuře se setkáváme s knižními výrazy častěji než s archaismy. Historismy se ale objevují v uměleckém stylu stále, neboť jsou zvláštním typem termínů. Umělecké dílo může být obohaceno i výrazy odbornými nebo publicismy. V uměleckém textu lze zaznamenat dva přístupy k odborným výrazům: „jednak aktualizací přetváření odborných prvků (popř. symbolické akcentování některých jejich významových rysů), jednak jejich využívání (v původním, nezměněném významu) jako charakterizačních prostředků.“¹⁰

Vedle již jmenovaných lze v uměleckém textu nalézt citáty, aluze nebo slova citátová. Autoři používají slov i z jiných jazyků, což musíme označit také za příznakové. S cizími výrazy si hrají a různě je komolí. Pro díla krásné literatury jsou však důležitější výrazy expresivní. Lexémy s kladnou expresivitou jsou typické v textech určených dětem. Výrazy s negativní expresivitou jsou stále výraznými prostředky aktualizace textu. Vulgarismy, které se dříve vyskytovaly pouze v řeči postav, se dnes rozšiřují do celého díla a objevují se i v poezii. Umělecký text využívá i vztahů, které ve slovní zásobě existují. Je tedy běžné využití polysémie, homonym či paronym.

Autor některé souvislosti jen naznačuje a nechává čtenáři prostor k jeho vlastní interpretaci. V oblasti lexikální stavby se uplatňují i konotace pojmenovacích jednotek, nejen jejich věcný význam. „V případě konotace se na základní význam slov, vět nebo celých textů navrstvují další vztahy a dochází tak k rozšiřování jejich významového pole.“¹¹ Na konotaci jsou založená nepřímá obrazná pojmenování, mezi něž řadíme metaforu a metonymii. Metafory obohacují výrazovou, ale i obsahovou stránku díla. Především estetizující funkci plní tzv. epiteta. V mimoumělecké i umělecké komunikaci jsou velmi častá přirovnání. Vznikají i stylově velmi aktivní

¹⁰ POŠTOLKOVÁ, B. (1980): K užívání termínů v současné beletrii. *Naše řeč*, 63, s. 25.

¹¹ PAVERA, L. – VŠETIČKA, F. (2002): *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, s.188.

metaforická přirovnání. V krásné literatuře se používá i opakování jako stylově aktivního prvku. Motivované opakování nalezneme spíše v poezii, kde se uplatňuje epizeuxis, anafora, epifora nebo epanastrofa.

Možnosti využití celé slovní zásoby národního jazyka jsou neomezené. Jazyk se stále vyvíjí, a tak přináší autorům novou inspiraci. Každý autor může přijít s něčím novým.

2 AUTOR

Jiří Hájíček (*1967) prožil své dětství v Purkarcích a poté v Týně nad Vltavou, kde navštěvoval místní gymnázium. V roce 1989 absolvoval Vysokou zemědělskou školu v Českých Budějovicích. Po základní vojenské službě pracoval tři roky v zemědělství. Od roku 1993 je zaměstnán jako bankovní úředník v Českých Budějovicích, kde také žije spolu se svou manželkou Nicole Matéffy, která je oděvní výtvarnicí.

Již na gymnáziu začínal s psaním poezie. Velmi mu v jeho básnických počátcích pomohl recitátor Mirek Kovářík, který zařadil jeho básně do pořadu „Hledám tě v tomto městě“. Od roku 1990 se Jiří Hájíček věnuje próze. Své povídky publikoval v literárních časopisech Host, Revolver Revue, Tvar, Weles a Pandora. V Českobudějovických listech recenzoval zejména současnou mladou literaturu. Občas přispívá sloupky do časopisu Týden.

V roce 1995 byl připraven k vydání jeho prozaický debut, sbírka povídek *Snídaně na refýži*. Nakladatelství Český spisovatel zaniklo, a proto vyšla kniha až v roce 1998 v nakladatelství Hynek. Zde se poprvé objevuje mladý melancholický antihrdina Pavel, jihočeský protagonista mnoha autorových próz. Příznivé kritiky Hájíčkovy prvotiny (Respekt, Týden) otevřely dveře k vydání dalších knih. Redaktora Miroslava Balaštíka zaujal styl začínajícího autora především svou střízlivostí a věcností. Dramatický příběh o hledačích vltavínů *Zloději zelených koní* (2001) vyšel v brněnském nakladatelství Host, jehož se stal Hájíček kmenovým autorem.

Politická situace 90. let se odráží v Hájíčkově druhém románu *Dobrodruzi hlavního proudu* (2002), kde je děj poprvé a zatím naposledy zasazen do prostředí Prahy. Souborem dvanácti kratších próz *Dřevěný nůž* (2004) se vrací Hájíček do jižních Čech a zároveň tak navazuje na svou povídkovou tvorbu. Vesničany neotřesou velké historické události, ale malé okamžiky všedního dne. V roce 2005 vychází uznávaný román *Selský baroko*, jehož ústředním tématem je kolektivizace vesnice v 50. letech.

Jiří Hájiček navštěvoval archivy a listoval kronikami obcí, aby dokázal důvěryhodně zaznamenat, jak lidé na venkově tehdejší situaci chápali a prožívali. Výpovědi pamětníků rekonstruuje i hlavní postava příběhu, genealog Pavel Straňanský. Po drobné novele *Fotbalové deníky* (2007), v které opouští autor historická témata, následuje dosud poslední Hájičkův román *Rybí krev* (2012). Hanka se vrací po letech strávených v cizině do své rodné vesnice, která je dnes částečně zatopena, a vzpomíná na dobu vysídlování a ničení vesnic z důvodu stavby jaderné elektrárny. Nejnovější Hájičkovou knihou je povídkový výbor *Vzpomínky na jednu vesnickou tancovačku*, který vyšel 16. 10. 2014 v rámci akce Velký knižní čtvrtek.

Již v roce 2003 vyšel maďarský překlad románu *Zloději zelených koní*. Daleko větším úspěchem bylo 3. místo *Selskýho baroka* v anketě Lidových novin Kniha roku 2005 a poté i získání Magnesie Litery 2006 v kategorii próza. Toto literární ocenění, které si klade za cíl propagovat kvalitní českou literaturu, obdržel i román *Rybí krev* v kategorii Kniha roku 2013. Román *Selský baroko* byl v roce 2012 jako první z Hájičkových děl přeložen do angličtiny.

II PRAKTICKÁ ČÁST

3 ROZBOR DÍLA

V naší práci se zabýváme jazykovým rozbořem románu Jiřího Hájíčka *Rybí krev*. Kniha vyšla v roce 2012 v nakladatelství Host. Autor sám ji označuje jako svou „nejdospělejší knížku“¹². Jeho manželka ji hodnotí slovy „nejvíc propracovaná a vyzrálá“¹³. I nakladatelství je s románem spokojeno, protože dílo recenzenti chválí. Kladně se vyjadřují jak k obsahu, tak i k práci s jazykem a ke struktuře příběhu, v němž je využito retrospektivy.

Objevují se však i negativní připomínky. „Na někoho to může působit úmorně, protože Hájíček se téměř stále drží při zemi, svým stylem věrně kopíruje terén, aniž by si dopřál nějaký vzlet. [...] nelze říci, že by Hájíček byl právě mistrem dialogu.“¹⁴ „[...] chvílemi musí čtenář poněkud mobilizovat síly, neboť se toho vskutku příliš neděje [...]“¹⁵ Shodují se ale, že Hájíček zaplnil mezeru v české próze a navazuje na linii realistického vypravěčství. Vyzdvihují jeho regionální tematiku a označují ho za jihočeského kronikáře.

4 TEXTOVÁ VÝSTAVBA

Zkoumaný text je epický a je vyprávěn v ich-formě. Setkáváme se s postavou- vypravěčem. Jedná se o homodiegetického vypravěče, který v příběhu aktivně vystupuje. Vyskytuje se zde interní fokalizace.

Kapitoly jsou vždy označeny letopočtem, který nám udává rok, kdy se odehrávají. Již z obsahu (viz příloha č. 2) víme, že první, pátá a desátá (poslední) kapitola nás zavedou do roku 2008. Ostatní kapitoly jsou vyprávěny retrospektivně a již chronologicky s označením let 1983 až 1993. Hlavní postava a zároveň vypravěčka Hana se vrací po letech do svého rodného kraje. Většinu díla věnuje však autor vyprávění o jejím dospívání na pozadí výstavby jaderné elektrárny. Čtenář tedy

¹² KOBLENC, V. (2012): Stříhali mě v Březí, které zmizelo kvůli Temelínu: se spisovatelem Jiřím Hájíčkem o jeho novém románu *Rybí krev* a příběhu při kamarádek z vesnice, zbourané kvůli jaderné elektrárně. *Českobudějovický deník*, č. 122, s. 8.

¹³ KOBLENC, V. (2013): Díky manželce měl čtení s modelkami: návrhářka Nicole Matéffy, žena spisovatele Jiřího Hájíčka, s ním sdílí lásku k rocku i kávě. *Českobudějovický deník*, č. 29, s. 3.

¹⁴ NEZBEDA, O. (2012): To selský v sobě hledám. *Respekt*, r. 23, č. 22, s. 64.

¹⁵ PEŇÁS, J. (2012): Mladá žena a Temelín. *Lidové noviny*, r. 25, č. 132, s. 8.

postupně poznává příběh této postavy a zpětně se dozvídá, proč se rozhodla opustit svou rodnou zem.

V samotných kapitolách textu převládá chronologické vyprávění. Krátké retrospektivní pasáže lze ovšem najít nejen v pásmu vypravěčky: *Vzpomínám na mamku. Pořád jen pracovala a starala se o druhé, aby nemusela myslet na svou duši.* (19), ale i v pásmech postav: *Vzpomínám, četla jsem vám to jednou večer v kuchyni. Mamka mi tehdy půjčila krabici, kde schovávala památku na svého tátu, byly tam věci po babičce a starý dokumenty.* (211), *Chci ti říct, jak to bylo tehdy v osmdesátém šestém na chlumeckým rozcestí, [...]* (340).

4.1 HORIZONTÁLNÍ ČLENĚNÍ

Ze stylistického hlediska je dílo tvořeno již názvem *Rybí krev*¹⁶, tento frazém ale čtenáři neodhaluje nic o obsahu díla. Celá próza je rozdělena do deseti kapitol. Název každé kapitoly tvoří letopočet (viz výše). Všechny kapitoly kromě kapitol z roku 2008 jsou rozděleny do dvou celků, jejichž označení nám prozrazuje, o čem kapitoly pojednávají. První tři z let 1983, 1986 a 1988 nesou vždy totožný název *Kóta 370, 5*. Vysvětlení nalézáme přímo v textu: *Jak říká Hanina, zatím nevíme, kam až stoupne hladina.* (44) *Jen to, že hladina stoupne na kótu 370, 5.* (82). Tyto kapitoly popisují život Hany před zatopením části její rodné vesnice.

Druhá skupina kapitol z let 1989, 1990, 1992 a 1993 nese vždy stejné označení *Čp. 11*. Již věta v první části knihy odhaluje, kam by se mohl ubírat život Hany v pozdějších letech: *Čekal před velkými vraty do dvora, chalupa na okraji vsi měla ve štítu číslo 11.* (106). V druhé části textu se snaží Hana zachránit chalupu čp. 11, která má být zbourána z důvodu stavby jaderné elektrárny.

Celá próza je rozdělena na dvě části, jejichž hranici tvoří jedna kapitola z roku 2008. Zbylé dvě kapitoly z tohoto roku tvoří rámeček celého díla, tzn. úvodní a závěrečnou část. Všechny názvy kapitol jsou tvořeny alespoň z části číslem, což není zcela typické pro současné umělecké texty.

4.2 VERTIKÁLNÍ ČLENĚNÍ

Projevem vertikálního členění díla je rozdělení sdělení mezi pásmo vypravěče a pásmo postav. Řeč postav v našem díle je stylizací běžné mluvy, a tak se odlišuje

¹⁶ račí/rybí/žabí krev = chladná lidská povaha se sklonem k lhostejnosti, apatii, popř. k zbabělosti

od pásma vypravěče, které je příznakové svou spisovností. Charakteristickým prvkem pásma postav je dialog, v pásmu vypravěče převažují naopak monologické pasáže. Promluvy postav jsou od pásma vypravěče odděleny klasicky uvozovkami: „*Olina vás pozdravuje,*“ řekl Petr. (120). V rámci nepřímé řeči je řeč postav převedena do řeči vypravěče a ztrácí všechny své charakterizační prvky.

Myšlenky postavy–vypravěčky Hany jsou nám sdělovány jak přímo: *Jsem až teď dospělá? Nesmysly. Dospělá jsem už dávno, vším, co se stalo, jsem dospívala. Tak začínám od teď stárnout, když je mi třidvacet?* (242), tak i nepřímo: *Jestli mi chceš zase vynadat a mít mě za pipinu, co se chce zalíbit chlapovi, tak to udělej, myslela jsem si, když jsem se převlékala v koupelně.* (277)

5 JAZYKOVÁ VÝSTAVBA

V románu *Rybí krev* se objevuje velké množství postav. Vypravěčkou zkoumané prózy je Hana, mladá dívka z vesnice. Mezi její nejlepší kamarádky patří Olina a Anna. V příběhu vystupují i mužské postavy, v jejichž mluvě jsme zaznamenali zvýšený výskyt vulgarismů. Poslední skupinu postav, kterou je nutné zmínit, tvoří starousedlíci, kteří nechtějí opustit své rodné vesnice. Jedná se o postavy pana Bertáka, pana Tušla a paní Zhorkové, jejichž mluva je bohatší na výrazy s dobovým příznakem. Pro naše zkoumání není důležité dělit postavy dále. Dílo je charakteristické oscilací mezi spisovností a nespisovností, psaností a mluveností.

5.1 FONETICKO-FONOLOGICKÁ ROVINA

5.1.1 PÁSMO POSTAV

Počet fonémů spisovné a nespisovné češtiny je stejný, jen jejich užívání se liší. Z obecněčeským jevů sledujeme použití tzv. zúženého -í- tam, kde spisovná čeština má -é-. V pásmu postav nacházíme tento foném převážně v koncovkách přídavných jmen, např. *ojetýho chevroleta* (15), *u opouštěnýho motorestu* (66), *svatýho Václava* (74), *to bylo příšerný* (95), *jaderný elektrárny* (116), *o dětským pokojíku* (186), *do novýho roku* (227), *ze zemědělský školy* (257), *na malým městě* (338). Obecněčeské -í- zaznamenáváme také v koncovkách zájmen a číslovek, např. *v tý pakárně* (49), *tvýho strejdy* (54), *od tý děvky* (101), *v kterým roce* (91), *ani jednoho svýho dědu* (132), *takový výročí* (199), *žádný pivo* (215), *u tý svý nový* (245), *mýho tátu* (256), *jaký jsou možnosti*

(305); *patnáctýho března* (64), *do druhýho ročníku* (72), *kolem půl osmý ráno* (234), *kolem šestý* (334).

Varianty s í/é v kmeni slov bývají mnohdy slohově rozlišeny. Podoby s -é- nabývají slohový příznak knižnosti, podoby s -í-, které byly dříve považovány za nespisovné, mívají dnes již ráz hovorový. Toto platí ve slabice -lé-/-lí-. V pásmu postav nacházíme hovorové varianty, např. *navlíkla* (133), *oblíknout* (156), *vyhlídl* (181), *nalívali* (243), *přehlídla* (244), *kolíbá* (253), *vylítlo* (316). Mezi tvary hovorové řadíme i některé tvary příslovcí, např. *nejmíň* (39), *míň* (115), *líp* (136), *nejlíp* (212). Podoba slov *mlíko* (248) a *dýl* (304) není kodifikována, a proto je řadíme mezi jevy obecněčeské.

Obecněčeské -ej- nacházíme ve třech pozicích. Nejběžnější je -ej- v koncovce na úplném konci slova, např. *zavřenej* (22), *starej Sládek* (23), *každej* (61), *je tu novej* (84), *starej mládenec* (98), *zlomenej nos* (149), *pátej rok* (153), *dospělej* (212), *ten samej panelák* (240), *lidnatej kraj* (349). Velmi hojně je v textu zastoupen výraz *prej* (35, 38, 45 atd.). Zaznamenáváme případy s -ej- v koncovce, kdy -ej- nestojí na úplném konci slova, např. *mejch strachů* (17), *v padesátejch letech* (38), *posranejch od slepic* (57), *ke kterejm chalupám* (82), *v něktejch vsích* (107), *po jinejch liniích* (116), *se svejma* (153), *propachtovanejch polí* (213), *dobrejch devadesát* (215), *na rumunsejch hranicích* (301), *ke svejm dětem* (301), *celejch těch patnáct let* (341). Nejméně početnou skupinou jsou výrazy, kdy -ej- stojí uprostřed slova, např. *za tejdén* (15), *bejt* (31), *vejš* (45), *na vejbor* (82), *zejtra* (103), *nezbejval* (104), *rejžovej nákyt* (158), *obejvák* (174), *přemejšlím* (186), *stejskalo* (210), *bejvalý* (211). Některé podoby s -ej- se staly již spisovnými, např. *strejda* (98). Slova jako *brejličky* (27) pocházející z německého jazyka ani nemají protějšek s -ý-, tudíž patří mezi spisovné výrazy.

Tzv. protetické v-, které se užívá před -o- na začátku slov, je typickým obecněčeským prvkem, v naší próze se objevuje ovšem jen zřídka, např. *votelit* (103), *vodpal* (162), *vostrý* (281), *vožralá* (351). Tento jev se objevuje pouze v pásmu mužských postav, a to vždy pouze jednou u každé postavy. Mezi okrajové hláskové jevy řadíme obecněčeské ou- na začátku slova, např. *do Oujezda* (249). Hlavní postava Hana používá výraz *outo* (80, 245) namísto spisovného *auto*. Její bratr ji za to kárá: [...] *kolikrát jsem ti vysvětloval, že se říká auto a ne outo. Slyšíš ten rozdíl? Auto. Outo.* (80). Tuto hláskovou změnu nelze zařadit, slouží pouze k charakteristice postavy. Zaznamenáváme i krácení samohlásek, např. *Já nevím.* (82), *koupim* (222). V obecné češtině se skupiny souhlásek často zjednodušují, např. *jabka* (46,258), *veme* (98), *vem*

(171). Na pomezí roviny hláskoslovné a slovotvorné stojí slohově odlišné varianty lišící se na konci slova užitím podoby s -e/0, např. *víc* (91), *huř* (257).

5.1.2 PÁSMO VYPRAVĚČE

Pásmo vypravěče neobsahuje v této rovině téměř žádné nespisovné prvky. Nalézáme zde výrazy, kde je striktně používáno spisovné -é, např. *do otevřené kabiny* (86), *naproti otevřenému oknu* (134), *té věty* (178), *prázdné kouty* (193), *svatého Prokopa* (243), *zpod zamračeného čela* (255), *malého nemocničního pokoje* (322). V řeči vypravěče se neobjevuje ani obecněčeské -ej, např. *týden* (130), *novinový článek* (151), *zarámovaný obraz* (251), *skleslý* (291). Oproti pásmu postav sledujeme, např. *vezmeme* (27).

U sloves zaznamenáváme nejen varianty se slabikou -lé-, např. *rozhlédla* (263), *převlékala* (277), ale i hovorové *ohlídla* (150). Zatímco v pásmu postav se vyskytuje pouze forma *jabka*, v pásmu vypravěče psaní tohoto slova kolísá, např. *jabka* (159), *jablko* (322), *jabka* (324). V tomto pásmu se objevuje varianta *polívku* (105) i *polévku* (115). V celém díle pak převládá varianta s -í- (116, 169, 246, 250), variantu s -é- zaznamenáváme dále už pouze jednou (266). V řeči vypravěče je využito hovorové varianty *kolíbka* (151), sloveso má ovšem podobu *ukolébával* (317).

Jeden z problémů psaní přejatých slov řeší postavy samy. Do dopisu napsaly: *Vážený soudruhu presidente!* (112). *Chvíli stáli a opatrně si předávali dopis a pak se všichni tři dohadovali, jestli se ve slově president píše es nebo zet.* (113). Podoba se -z- se považuje za stylově neutrální. Podoby se -s- se užívají pouze v odborných textech.

5.1.3 SHRNUTÍ

Pro mluvu všech vystupujících postav je v hláskoslovné rovině typický hojný výskyt obecněčeských prvků, pásmo vypravěče je naopak příznačné svou spisovností. Srovnajme: *v jedny restauraci* (209) v pásmu postav a *v jedné sednici* (151) v pásmu vypravěče; podobně i *geologickéj vrt* (155) a *o geologických vrtech* (310). Další hláskové jevy se neuplatňují důsledně. Hovorové varianty nacházíme v obou pásmech, např. *vyhlídl* (181) v pásmu postav a *ohlídla* (a150) v pásmu vypravěče.

5.2 MORFOLOGICKÁ ROVINA

Na morfologizované jevy hláskoslovné vzniklé změnou -ý → -ej, kterými jsme se zabývali již v předchozí kapitole, navazujeme uvedením dalších tvaroslovných prvků obecné češtiny.

5.2.1 PÁSMO POSTAV

V obecné češtině se stává zakončení -ma unifikovanou koncovkou množného čísla u všech vzorů, např. *s holkama* (23, 74), *s autama* (64), *s chlapama* (74), *s lopatama* (64), *nad kolejema* (113), *s jabkama* (158), *s hasičema* (182), *uhodíš novinama* (212), *mezi stolama* (351). Toto zakončení nalézáme nejen u substantiv, ale i u přídavných jmen a u zájmen, např. *s nima* (61), *se skleněnejma hlavičkama* (74), *se všema* (77), *s těma polema* (290), *s náma* (274), *mezi náma třema* (340). Konkurence koncovek v 1. pádě plurálu se projevuje u slova lidé/lidi. Koncovka -i vytlačuje postupně koncovku -é z neutrální pozice. Ve zkoumaném textu sledujeme v pásmu postav pouze tvar lidi, např. *lidi z celého světa* (16), *lidi ze vsi* (166), *už mi to lidi říkali* (244). Pro podstatná jména mužská životná je charakteristické oslovení typu: *pane Konopka* (146), *pane Tušl* (246, 250, 274) nebo *Josef* (113). Ve formě 1. pádu je také uvedeno oslovení „holka“, např. *Co se to na nás valí za pohromy, holka?* (143), *Vacek se vyznal v nemocech, holka!* (249). Za neutivé považujeme užití jen samotného příjmení, např. *Kde jste, Procházková?* (103).

Charakteristickým znakem českobudějovického regionu je použití genitivního tvaru ve funkci rodinného příjmení, např. *se starou pani Procházků* (40), *s Luckou Vacků* (68), *od strejdy Bertáků* (154). Tento ustálený tvar je použit jak v předložkových vazbách, kde však funguje převážně pro označení usedlosti, např. *po chalupě říkalo u Nováčků* (281), tak i dále ve funkci přivlastňovací, např. *kolem Konopků chalupy* (59), *Otrubů chalupa* (243), *Vojáčků statek* (243). Dalším jazykovým rysem jihočeského regionu je tvar *z Budějce* (27), *před Budějce* (113), *do Budějce* (348). V pásmu postav nacházíme i spisovnou variantu: *tady v Budějovicích* (136), *do Budějovic* (300).

U tvrdého adjektivního vzoru zaznamenáváme mnoho rozdílů mezi obecnou a spisovnou češtinou. Ve většině pádů se objevují rozdíly mezi hláskami -ý a -ej i mezi -é a -í, kterých jsme si již všimli v rovině hláskoslovné. V množném čísle obecněčeských adjektiv se nerozlišuje rod, např. *německý vojáci* (64), *nějaký okupanti* (65), *blondatý hezounci* (176), *nějaký centimetry* (194), *malý družstva* (248), *žádný návštěvy* (255), *o žádný pole* (267), *rakouský aktivisti* (293), *žlutkový věnečky* (346).

V jižních Čechách jsou rozšířeny tvary přivlastňovacích adjektiv typu: *Vencovo chalupy* (186), *Tomášково kluk* (257), *Petrovo děda* (302), *Petrovo táta* (302). Ve zkoumaném díle se přivlastňuje i pomocí 2. pádu křestního jména, které však stojí v prepozici, např. *Oliny máma* (85), *Hanky praděděk* (281).

V mluvě postav zaznamenáváme u přivlastňovacích zájmen spíše formu s -oj, např. *chalupa je tvoje* (180), *tvoji mamce* (186), *přes moji mrtvolu* (257), *svoji ves* (281), *o moji chalupu* (306). V textu je hojně užíváno zájmen ukazovacích. Použití zájmena „ten“ je typickým znakem běžného projevu, a tudíž je časté i v pásmu postav, např. *ten váš kriminálník* (20), *tý byly tehdy tři roky* (56), *To mluví na mě?* (146), *ten její* (149), *s tou svojí Miladou* (158), *celý ty léta* (240). Hojně zaznamenáváme složené výrazy nejen zájmenné povahy, např. *do tohohle okresu* (56), *o těchhle věcech* (76), *kvůli těmhle brambůrkám* (91), *tohohle prázdného místa* (97), *támhleten kostel* (175), *takovýhle řeči* (293), ale i příslovecné, např. *takhle* (30, 56, 76, 83), *támhle* (56, 111, 264). Vztažné zájmeno „co“ je hovorovým synonymním prostředkem zájmen „který“ a „jenž“, a tedy je v naší próze používáno častěji, např. *to je ten, co to s ním teď pletu*. (37); *u silnice, co vede od Budějč*, (64); *my, co máme chalupy nejbliž u řeky*, (86); *hodit s klukem, co má chalupu*, (146); *ženušku, co ho bude obdivovat* (273); *ta holka, co s tebou přijela*, (322). Zájmeno „co“ zastupuje mnohdy i výrazy „kde“ a „od té doby“, např. *tam, co bojoval i Jaroslav Hašek* (251); *Tam, co je kostel svatého Prokopa*. (266); *co se přistěhovali* (85); *co měla tu zlomenou nohu* (140); *Co nás přestěhovali, jde to s ním z kopce*. (240); *Je to tři dny, co mi volala*. (325). Číslovky mají různorodou formu, např. *šestadvacátýho dubna* (134), *sedmdesát jedna let* (140), *osmasedmdesát* (243), *v padesátým třetím* (247).

U sloves lze zaznamenat v 1. os. č. mn. variantní koncovku -m, která má hovorový ráz, např. *pohnem* (42), *dostanem* (79), *děkujem* (85), *začnem* (104), *napijem* (176), *řeknem* (274), *přijedem* (307). Ve 3. os. č. mn. se objevují tvary bez koncového -í, např. *dělaj* (98), *maj* (102), *říkaj* (111), *nechaj porazit* (299). V druhé třídě sloves převažují tvary s -nu-, např. *sednul* (113), *vyhlídnul*, *zapřáhnul* (257), *všimnul* (279), *odemknul* (322). Rysem mluvy postav je i zakončení 1. os. sg. a 3. os. pl. sloves 3. třídy, např. *renovuju* (108), *nepamatuju* (132), *miluju* (166); *schraňujou* (113), *ukazujou* (136), *vyhovujou* (160). Koncovky -u a -ou považujeme za hovorové. V podmiňovacím způsobu slovesa „být“ nalézáme v 1. os. č. mn. podobu „bysme“, např. *mohli bysme udělat oheň* (29), *chtěly bysme jít* (81), *bydleli bysme* (137), *abysme za ním jezdili* (169), *bysme zašli na večeri* (332). Za povšimnutí stojí výskyt přičestí činného bez koncového

slabičného -l, např. *čet* (44), *prones* (62), *moh* (74), *neřek* (167), *přivez* (312). Ve 2. os. č. j. minulého času se užívá zkrácená spisovná podoba -s namísto plného tvaru „jsi“, např. *nemohlas* (16), *slíbilas* (47), *nezapomnělas* (93), *slyšelas* (150), *říkalas* (333). Tento formant se připojuje také k zájmenům, příslovcím a spojkám, např. *cos* (34), *ses* (59), *tys* (78), *tos* (269), *komus* (303); *kdes* (71); *kdybys* (150), *žes* (197).

Sledujeme případy partikulizace a interjekcionalizace, např. *to si piš* (338); *proboha* (115). Užité citoslovce vyjadřují především city a nálady mluvčího, např. *Hele* (66); *Hm.* (178); *Ach jo...* (244); *Jé, ty jsi doma?* (296); *Á, Petřík.* (298).

5.2.2 PÁSMO VYPRAVĚČE

Obecněčeskou formu instrumentálu nacházíme v pásmu vypravěče sporadicky, např. *s klukama* (55), *holkama* (111). Zaznamenáváme tvary „lidi“ i „lidé“, např. *lidi z tohotohle místa* (176); *lidi opustili své chalupy* (185); *lidé si posedali* (309); *cizí lidé* (335). V morfologické rovině v pásmu vypravěče sledujeme několik jevů, které jsme zaznamenali již v pásmu postav, a to použití ustrnulého genitivního tvaru rodinných příjmení: *stará pani Procházků* (42), *kolem Máchů chalupy* (93), *Konopků dům* (116, 128), *vnoučata od Bertáků, Zhorků a Tušlů* (280), *u Zhorků* (318) nebo časté použití zájmena „co“: *ze hřbitova, co byl kolem kostela* (17); *ta tréma, co mě lechtala v břiše* (87); *paní kolem třicítky, co ležela vedle mě,* (184); *koledy, co jsem měla v uších od Vánoc* (287). Podobně jako v pásmu postav, se i zde setkáváme s hovorovými tvary typu: *opakuju* (10), *uvědomuju* (207), *pamatuju* (209), *zastavuju* (215). Vedle těchto se uplatňují i varianty: *zastavuji* (10), *rozlišuji* (207).

Za povšimnutí stojí: *sousedovic pramice* (94), *Tušlovic stavení* (274), *před Bertákovic stavení* (280); tento jev se objevuje pouze v pásmu vypravěče. Číslovky jsou zapsány slovně nebo číslicemi. Srovnejme: *v jeho chalupě číslo popisné jedenáct* (132) a *chalupy čp. 11* (229).

5.2.3 SHRNUTÍ

V morfologické rovině zaznamenáváme v pásmu postav velké množství obecněčeských prvků ve srovnání s pásmem vypravěče, kde se uplatňují především tvary spisovné, např. *mezi náma třema* (a340) v pásmu postav a *s námi* (243) v pásmu vypravěče, podobně i *bysme se mohli u něj na jaře sejít* (334) a *jako bychom se bály pohnout* (102). V pásmu vypravěče se vyskytuje například pouze spisovný tvar

z *Budějovic* (151), *na Budějovice* (275). Pásmo postav je bohatší co do počtu ukazovacích zájmen, složených výrazů zájmenné a příslovečné povahy a citoslovcí.

5.3 SYNTAKTICKÁ ROVINA

Syntaktická rovina nabízí bohaté možnosti stylizace. Nacházíme zde velké množství stylémů. Nejedná se zde přímo již o vztah mezi obecnou a spisovnou češtinou, jako tomu bylo v rovině hláskoslovné a tvaroslovné, spíše tu hovoříme o rozdílech stylistických.

5.3.1 PÁSMO POSTAV

V dialogu postav převažují věty jednoduché. Hojně se uplatňují věty tázací. Objevují se jednak otázky doplňovací, např. *A proč chtěli, abys žil tady?* (56); *Jak se má maminka, Oli?* (81); *Co se povídá po vsi?* (186); *A jak to vypadá s vesnicí?* (230); jednak otázky zjišťovací, např. *Vy se tu fakt všichni bojíte, že vás zatopí?* (86); *Chodíš na přednášky?* (159); *Budeš se vdávat?* (230). Větší míru expresivity vyjadřují věty zvolací, např. *Vůbec v ničem!* (72); *To není možný!* (143); *Ty pro ně děláš!* (304); *Vždyť to je přes celou republiku!* (330). Zaznamenáváme i věty s komunikační funkcí direktivní, např. *Nestarej se, ségra.* (33); *Chlastej a nemel.* (109); *Nech mě.* (269).

O hojném výskytu vztažného zájmena „co“ jsme se zmínili již v morfologické rovině. Neskloňné „co“ se objevuje častěji i mezi tázacími zájmeny, např. *A co má bejt?* (93); *Co tam?* (107); nejčastěji v otázce s významem „Jak se má?; Co dělá?“, např. *Co Chozé?* (82); *A co Zdeněk?* (137); *A co maminka?* (150).

Podmětné užití osobních zájmen je jedním ze znaků běžného hovoru, např. *Já ho mám moc ráda...* (37); *Ty to ještě bereš vážně?* (79); *Já jsem si to počítal.* (114); *My k sobě přece patříme.* (126); *On ti to někdy řekne sám.* (244); *Já odsud nikdy neodejdu.* (300). K syntaktickým zvláštnostem patří užití počátkového „tak“, např. *Tak už to prej přišlo na národní výbor?* (43); *Tak se snaž...* (136); *Tak ty jsi nejmladší Tomášková?* (256); *Tak se uklidni, prosím tě, jsi jako v transu.* (329). Na začátku vět stojí i částice. Hojně se vyskytuje částice „a“, např. *A je to dědičný, paní doktorko?* (37); *A vydělal sis na ni?* (58); *A jak se tam asi dostanem?* (79); *A vezmeš ten psací stroj?* (111); *A že bych věděla, jak na to.* (149). Kromě částic, např. *Hm.* (86); *Aha...* (279), jsou kontaktovémi prostředky i přídavné výrazy u presumpčních otázek, např. *vid'* (15), *ne* (29), *že jo* (21), *co* (58), *no řekni* (176), *chápeš* (212), *nemyslíš* (343), *ano* (346), *jasný* (347).

Osamostatňování částí výpovědí a parcelace větného schématu je typickým znakem zkoumaného textu, např. *Říká se, že zaplaví půlku vesnici. Kvůli přehradě. Kvůli jaderné elektrárně.* (33); *Vzpomeň si, jak vypadá na jaře. Celá růžová. Elegantní a krásná.* (53); *Musím na to pořád myslet. Že táta si nechtěl mamku vzít.* (91); *Nepřipadá ti to hrozný? Že na starý kolena ani nevíš, jestli má tvůj syn děti?* (215). Lze zaznamenat i dělení informace do replik různých postav, např. „*Mám žízeň.*“ „*Protože jste pili.*“ (109). Text je obohacen volně vytčenými větnými členy, např. *Byl to jeho sen, ta škola.* (72); *Ten dopis, to je třetí rána boží.* (89).

V každodenním hovoru si mluvčí postupně vybavují informace a připojují je k úsekům již proneseným. Toto se projevuje i v naší próze, např. *Metaláci to nosej úzký, úplně na tělo.* (28); *A tys tam byla jak dlouho, na severu?* (56); [...] *už před rokem, hned po rozvodu.* (132); *Posunujou limity těžby uhlí pořád dál, do obydlenejch vesnic.* (314).

Elipsa spočívá ve vynechání výrazu, který lze z kontextu snadno doplnit, např. *Jsou tady po levý straně a další kus ještě támhle pod lesem.* (56); *Přijdem domů a stůl plnej krve...* (117); *Nesmysl.* (278). Sledujeme vynechání substantiva ve spojení s adjektivem nebo zájmenem, např. *Půjč si moje, Hano.* (16); *Odvezli ji zase na nervový?* (46); *nařežou si nový* (62); *s místníma* (155); *neviděla vaše* (285); *za hotový* (332). Zaznamenáváme modifikáty, které vznikly vynecháním predikátu věty hlavní, např. *Co když nepřijdou?* (126).

V díle je narušován obvyklý pořádek slov v české větě, tzn. podmět – přísudek – předmět. V neutrálním pořadí je zařazena nová informace na konec věty. Réma může být však zdůrazněno, a tedy předcházet před tématem. Subjektivní pořádek slov je spojován s emotivností a jedná se tedy o jev příznakový, např. *Na auto z bazaru mám, tati.* (14); *A chleba mažeme máslem jak?* (106); *V dětském pokoji mrazák mít nechci!* (285).

Ve zkoumaném textu je hojně využíváno „tří teček“, např. *Ne...chceš říct, že si vzala...Petra?* (22); *Já se snad zblázním...* (28); *A bylo něco...?* (29); *Hano...* (38); *Už zase...?* (52). „Tři tečky“ symbolizují pauzy v mluvě postav. Jsou používány v místech, kdy mají poukázat na to, že postava je v rozpacích. Zaznamenáváme případy, kdy má postava strach a pociťuje nejistotu, např. *Holky, vy jste blbý...kde jste?* (66); *Asi...měli bysme jít zpátky [...]* (122); *Já jsem asi v průšvihu...* (146); kdy se vzteká, např. *No tak se vám to potvrdilo...* (290); *Co si vůbec myslíš...?* (296); [...] *jenom mě diriguješ a poučuješ...*(304); kdy cítí smutek, např. [...] *do prstů jí mamka zapletla růženec...*

(140); *To si musí vyřídit sám, Hanko. Se svejma předkama i potomkama...*(300). Postavy mají své touhy a sny, např. *Budu pěstovat kytky a děti budou běhat po zahradě...* (78); [...] *a spokojeně žít v chalupě strejdy Venci u řeky...* (137); *Chci mít rodinu a žít tady...* (273). Vzpomínají, např. *Ted' už pomalu nevím, kde hospoda stála...* (155); [...] *a ty ses vždycky hrozně lekla...* (164). Mnohdy je takto vyznačeno přerušení toku řeči, např. *No počkej, strejda říkal...* (82); *Aby se zvedla voda a naši a strejdovu chalupu...* (116). Jindy je jedna postava přerušena a doplněna druhou, např. „[...] její syn, kterej už...“ „Vím, tati, umřel.“ (337).

5.3.2 PÁSMO VYPRAVĚČE

Hana klade otázky sama sobě, např. *Před čím se schovávat?* (10); *Přijde pro mě Zdeněk a vezme mě k řece. Nebo najednou zmizím?* (110); *Najdu na náhrobku společného hrobu to jméno?* (207); *Znamená ten Annin křížek v plánku opravdu tenhle ubohý venkovský krámek se smíšeným zbožím?* (345). V pásmu vypravěče se objevují rozvitější věty a souvětí. Nalézáme vedlejší věty předmětné, např. *Čekaly jsme, jestli Olina přinese od mámy z krámu nějakou lahev.* (75); *Slibila jsem, že ho doma přepíšu na stroji a pošlu zpátky po Petrovi.* (121). Co do počtu převažují vedlejší věty přívlastkové, např. *A znovu si připomínám základní pravidla téhle cesty, která jsem si stanovila před odletem.* (10); *Ležela uprostřed chodby, na kterou padalo světlo z otevřeného bytu.* (101); *Táta rozlil z láhve kořalku, kterou nechával strejda pálit z jablek na zahradě.* (183). Užívá se souvětí souřadných v juxtapozici, např. *Mamce to na zahrádce jarně kvetlo, vítr byl plný vůní.* (48); *Venku bylo světlo, vítr honil po trávě spadané listí.* (158); *Po snídani jsem obešla rybníček na návsi, pozdravila pár sousedů, stará paní Zhorková chodila po zahrádce.* (181). Zaznamenáváme rozsáhlejší větné konstrukce, které odpovídají asociativnímu myšlení vypravěčky, např. *Z celého dne už jsem si pamatovala jen to, jak jsem se zoufale snažila zachovat klid, říct to tátovi všechno v klidu a bez emocí, ale chvílemi jsem se celá třásla, jak jsem tam stála v kuchyni, mamka zase seděla za stolem a zase se snažila všechno urovnat a zahladit, jako když žehlila kapesníky.* (167).

Pásmo vypravěče je obohaceno i krátkými úsečnými větami, např. *Smějeme se.* (11); *Nebránil se.* (122); *Bylo pozdě.* (180); *Je to pavučina.* (206). Hojně nacházíme větné ekvivalenty, např. *Mladé stromky.* (19); *Hluboká voda.* (178); *První sníh.* (253); *Trýznivé probuzení do reality.* (305); *Totální zatmění.* (311). Hájiček zvyšuje napětí spojením relativně samostatných vjemů do jednoho větného celku, např. *Petr stál zády*

k oknu, taky nehybný, zvuky zvenčí, vůně peřin a prostěradel, najednou to napětí bylo nesnesitelné, kdo udělá ten první pohyb směrem k druhému. (133).

Ze syntaktických figur sledujeme asyndeton, např. *Odsunula jsem je, schovala až na konec.* (10); *Mamka byla na ranní směně, táta někde venku, kuchyně byla prázdná a tichá.* (57); *Našla si lepší práci, chodila na kurz účetnictví, víc vydělávala.* (272). Polysyndeton se objevuje jen u větných členů, např. *šmír a olej a nějaké šrouby* (49); *náš Honza a Chozé a Skopal* (145); *kbelík a smeták a hadry na podlahu* (165); *náradí a kabely a výsuvný žebřík* (252). V pásmu vypravěče zaznamenáváme i záměrné opakování slov, které má naznačit delší trvání, např. *žvanil a žvanil a žvýkal přitom salám* (45); *znovu a znovu* (142); *další a další* (147); *Povídala a povídala.* (230).

V popisných pasážích nacházíme často přívlastek volný, např. *Její štíhlé tělo a tenké paže vypadaly ještě drobnější vedle Honzových ramen, vypracovaných činkami ze školní tělocvičny.* (49); *Vilka na předměstí Budějovic, krásně zařízená.* (73); *Chalupa byla prostá, obílená až dolů k trávě, [...] (112); Stáli jsme uprostřed panelového bydliště, zpocení a zamlklí.* (175).

Podobně jako v pásmu postav nalézáme i zde elipsu, např. *V chalupě nikdo.* (143); *Po delší době jsem zase viděla Olinu. Ale ona mě ne.* (149); *Na sobě jen košili a krátkou bundu do pasu.* (162); *Olina bude bydlet někde na blatech u Vodňan. Anna v Týně v paneláku. Naši v Budějovicích na sídlišti Máj.* (187). Prostředkem stylizace se stávají i obměny slovosledu, např. *Opravená fasáda, nový plot, vrata pro auto na dálkové ovládání, všimnu si.* (15); *Kde je, to Anna nevěděla.* (144).

„Tři tečky“ v pásmu vypravěče značí zřídka touhy a emoce hlavní postavy, např. *Octnu se najednou jinde...* (110); *Honza nebyl celou noc doma a teď...* (142). Daleko častěji označují pokračování výčtu, např. [...] *a motorových olejů, CASTROL, MOGUL, SHELL...* (34); [...] *se stavbou prý přijde rozvoj a investice, peníze, nové byty...* (120); *K snídani štrůdl, na svačinu dvě jabka, k obědu rejžovej náryp s jabkama...* (158).

5.3.3 SHRNUTÍ

Z uvedených příkladů by se mohlo zdát, že mluva postav (a běžný hovor vůbec) je v syntaktické rovině v jistém smyslu chudší. V pásmu vypravěče se objevují nejen větné ekvivalenty a krátké věty, ale i dlouhá rozvitá souvětí. Toto pásmo obsahuje rozmanitější syntaktické figury (polysyndeton, asyndeton). Dialogy postav jsou naopak tvořeny převážně větami jednouchými. V některých bodech má pásmo postav však bohatší možnosti. Zaznamenáváme kontaktové prostředky, které jsou typické pro běžný

mluvený projev, např. presumptivní otázky: *Znáš Tušla, ne?* (107). V obou pásmech je využito elipsy, obměny slovosledu a „tří teček“.

5.4 LEXIKÁLNÍ ROVINA

Slovní zásoba každého jazyka zahrnuje mnohem větší množství výrazových prostředků než jiné jazykové roviny, a to nejen díky velkému počtu lexikálních jednotek, ale i díky bohatší síti vztahů mezi nimi. Základní lexikální jednotkou je lexém, jak formálně jednočlenný (slovo), tak i vícečlenný (sdružené pojmenování, frazém).

Za neutrální (nepříznakový) lexém označujeme lexém spisovný, stylově a dobově nepříznakový a neexpresivní. Ostatní lexémy považujeme za příznakové.

Slovní zásoba jazyka se neustále vyvíjí. Některé výrazy zastarávají, jiné jsou nově tvořeny, získávají nový význam nebo jsou přijímány z cizích jazyků. Z toho tedy vyplývá, že příznakovost se může měnit. V současnosti to platí především pro vztah lexému spisovného a nespisovného. Dříve obecné lexémy jsou dnes hodnoceny například jako hovorové, tedy spisovné.

Příznakovými lexikálními jednotkami se zabýváme v naší práci. Dělíme je do skupin na základě příslušnosti k jednotlivým útvarům či poloútvaram národního jazyka a podle příznaku dobového, stylového, expresivního a slohového.

5.4.1 DOBOVÝ PŘÍZNAK

V próze se setkáváme s výrazy dobově příznakovými, a to především v pásmu postavy pana Bertáka. Jedná se o slova zastaralá, např. *na gruntu* (156), *v krčmě* (211), *holt* (215), *do mošny* (260), *šenkoval* (281), *připachtoval*¹⁷ (281), *z mundúru* (299), *z první gáže* (326). Poněkud zastaralé je slovo *suknice* (101), které je použito ve významu delší ženské sukně.

Výraz *rychtář* (40, 64) je zde použit ve významu starosta, a tedy ho nelze považovat za historismus. Mezi slova označující již skutečnosti zaniklé lze zařadit výrazy *záhumenky*¹⁸ (44) a *bezzemci*¹⁹ (211).

¹⁷ Pachtovati = najímat, najmout (hospodářský objekt ap.).

¹⁸ Záhumenek = menší pozemek v osobním užívání člena ZD.

¹⁹ Bezzemek = příslušník vesnické chudiny nevlastnící půdu.

5.4.2 STYLOVÝ PŘÍZNAK

Jako stylový příznak můžeme hodnotit samu cizost lexému, nehledě na to, jak dlouho je výraz v komunikaci užíván. Pro češtinu je charakteristické zapojování přejímaných slov co nejúplněji do domácího jazykového systému. Z. Hladká (1995) dělí přejatá slova podle míry přizpůsobení do třech kategorií: lexikální jednotky citátové, částečně přizpůsobené a zcela zdomácnělé.

V próze *Rybí krev* nalézáme skupinu přejatých slov z německého jazyka, ale rovněž evidujeme i výpůjčky z jiných jazyků. Zabýváme se převážně výrazy, které se nepřizpůsobily zcela českému jazykovému prostředí a u kterých stále vnímáme jejich cizí původ. Významy uvedených přejímek uvádíme na základě Českého etymologického slovníku (2001) a Slovníku nespisovné češtiny (2009).

5.4.2.1 Pásmo postav

V mluvě postav zaznamenáváme germanismy, např. *fotr*²⁰ (40), *nešmakuje*²¹ (52), *mantl*²²(62), *flašku*²³ (65), *nakvartýruješ*²⁴ (130), *familie*²⁵ (187), *uštrikuju*²⁶ (190), *handloval*²⁷ (281). Vedle těchto se objevuje např. *vyfasoval*²⁸ (65), *fasovali* (104) ve významu brát přiděl, obdržet pro služební potřebu. Z němčiny pochází také frazém: *to máte recht*²⁹ (104), *má recht* (349). Pásmo postav obsahuje i přejímky z jiných jazyků: *alimenty*³⁰ (91), *deputát*³¹ (92), *demolici*³² (98), *madam*³³ (103), *dekret*³⁴ (176), *amnestie*³⁵ (222), *transparent*³⁶ (245).

Doktorka Brejchová chce povzbudit Hanku slovy *sursum corda* (87). Vzápětí tato postava pojem sama vysvětluje: *To znamená: vzhůru srdce!*

²⁰ Něm. Vater – otec.

²¹ Něm. schmecken - chutnat

²² Něm. Mantel – plášť, kabát.

²³ Něm. Flasche - láhev

²⁴ Něm. Quartier – byt, pův. městská čtvrť.

²⁵ Něm. Familie – rodina, často hanlivé.

²⁶ Něm. stricken – plést.

²⁷ Něm. handeln - obchodovat, vyměňovat.

²⁸ Něm. fassen – brát.

²⁹ Z něm. Recht – pravda.

³⁰ Z lat. alimenta - výživné na dítě.

³¹ Ze srřlat. deputatio - mzda v naturáliích.

³² Podle něm. demolieren z lat. demoliri - ničit, bořit.

³³ Z fr. madame – paní (zde použito s ironickým nádechem).

³⁴ Přes něm. Dekret z lat. decretum - rozhodnutí, výnos.

³⁵ Přes lat. amnestia z ř. amnestia- prominutí trestu.

³⁶ Z něm. Transparent z fr. transparent - pruh látky či papíru s heslem.

5.4.2.2 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče nalézáme menší množství germanismů, např. *frajerský*³⁷ (92), *ve špajzu*³⁸ (134), *bedekrů*³⁹ (210), *futro*⁴⁰ (273), *ruksaky*⁴¹ (309). Hana přemýšlí nad tím, co se dočetla v kronice vesnice. Zde se objevují německé výrazy z války: *vojáci wehrmachtu* (246) a *werwolfové*⁴² (246). Výraz *werwolfové* znamená v překladu vlkodlaci, v textu ovšem označuje německé záškodníky.

Hana se účastní různých akcí, které jsou zaměřené proti výstavbě jaderné elektrárny. V těchto situacích se objevují v textu anglicismy, např. *lídr*⁴³ (238), *mítinku*⁴⁴ (239), *happening*⁴⁵ (308), *proti establishmentu*⁴⁶ (310). V jednom projevu zaznělo úderné slovo, které se vrylo Haně do paměti: *Blackout. Výpadek.* (311).

Řeč vypravěče není omezena jen na repliky, a proto se zde vyskytuje více přejímek z různých jazyků, např. *meditaci*⁴⁷ (78), *bigbitová*⁴⁸ (79), *fanoušci*⁴⁹ (79), *diskusi*⁵⁰ (81), *formulovala*⁵¹ (87), *o deliriu*⁵² (90), *remízek*⁵³ (92), *šik dáma*⁵⁴ (94), *ondulaci*⁵⁵ (94), *petici*⁵⁶ (97), *flegmatik*⁵⁷ (97), *partaje*⁵⁸ (100), *mokasín*⁵⁹ (101), *dezinfekci*⁶⁰ (103), *rokenrolu*⁶¹ (107), *delegace*⁶² (119), *s gustem*⁶³ (120), *džíny*⁶⁴ (152), *supliky*⁶⁵ (153), *kandelábry*⁶⁶ (273), *finišovali*⁶⁷ (289), *triedrem*⁶⁸ (296).

³⁷ Z něm. Freier - milenec, vyzývavý mladík.

³⁸ Z něm. Speise – spíže.

³⁹ Podle něm. vydavatelské rodiny Baedekrů (od 18. st.) - knižní turistický průvodce.

⁴⁰ Něm. Futter – zárubeň dveří.

⁴¹ Něm. Rucksack – batoh.

⁴² *Prchající werwolfové, kteří se snažili dostat na západ za linii, kde se museli zastavit Američané.* (246)

⁴³ Z angl. leader – vůdčí osobnost.

⁴⁴ Z angl. meeting - veřejné shromáždění.

⁴⁵ Z angl. happening - umělecká činnost využívající netradičních a provokujících prostředků.

⁴⁶ Z angl. establishment - skupina lidí ovládající určitou oblast činnosti.

⁴⁷ Z lat. meditaci – rozjímat.

⁴⁸ Z angl. big beat - směr populární hudby (od konce 50. let).

⁴⁹ Expr. novotvar podle angl. fan z fanatic s žertovným příkloněním k domácím podobám jména František - náruživý přívrženec.

⁵⁰ Z lat. discursus - výměna názorů, rozprava.

⁵¹ Z lat. formula - podoba, pravidlo.

⁵² Přes něm. Delirium z lat. delirium - blouznění (při horečce, otravě apod.).

⁵³ Z fr. remise - křovinatý lesík v poli, sloužící k úkrytu zvěře.

⁵⁴ Z fr. chic (případně přes něm. Schick) - elegantní, módní.

⁵⁵ Z fr. ondulation - umělé zvlnění vlasů.

⁵⁶ Přes něm. Petition z lat. petitio - žádost, písemná prosba; útok.

⁵⁷ Z pozdnělat. phlegmaticus z ř. flegmatici - klidný až netečný typ člověka.

⁵⁸ Z něm. Partei z fr. partie – zde ve významu: nájemník, jeho rodina.

⁵⁹ Z angl. moccasin – druh střevíce.

⁶⁰ Z fr. désinfection - odstranění choroboplodných zárodků.

⁶¹ Z am.-angl. rock 'n' roll - druh výstředního tance a moderní hudby.

⁶² Z lat. delegatio - skupina zmocněných zástupců.

⁶³ Z it. gusto z lat. gustus - chuť, vkus.

⁶⁴ Z am.-angl. (blue) jeans – modré džíny.

⁶⁵ Podle něm. Supplik z lat. supplicatio – žádost, prosba.

5.4.2.3 Shrnutí

V pásmu postav se hojně objevují výrazy z německého jazyka, kterých se užívá v obecné češtině (např. *fotr*, *handlovat*). Jedná se o frazémy popisující běžné denní činnosti. Používá-li autor přejímky z jiných jazyků, převažují slova, která byla přijata do spisovného jazyka. Zaznamenáváme výrazy z latiny (*alimenty*, *diskusi*) a z francouzštiny (*ondulace*, *dezinfekce*). Anglicismy v poslední době hojně obohacují náš jazyk a postupně se adaptuje jejich psaná podoba. Celý děj naší prózy se odehrává převážně na vesnici. S anglicismy se setkáváme v situacích mimo vesnici a v textu poukazují na něco cizího, nového a neznámého.

5.4.3 VÝRAZY S Kladným expresivním příznakem

Expresivy rozumíme výrazy s citovým (emocionálním) příznakem. Tento příznak může být jak kladný, tak i záporný.

Mezi expresiva s citově pozitivním příznakem řadíme: zdobněliny (deminutiva), slova důvěrná (famiální), domácká (hypokoristika), dětská slova a slova zjemňující (eufemismy).

5.4.3.1 Pásmo postav

V pásmu postav nalzáme několik deminutiv, např. *d'olíčky* (77), *knížce* (210), *do knihovničky* (210), *blázínek* (230), *miminko* (241), *truhličky* (299), *holčičky* (325); *mlad'ouнка* (38). Častěji se ale vyskytují zdobněliny, které jsou použity v ironickém smyslu, a tedy nepatří ke klasickým příkladům výrazů s kladným příznakem. Zde je uvádíme pro srovnání: *brejličky* (27), *chlapečku* (58), *chudinko* (129), *nebožáček* (129), *husička* (135), *hezounci* (176), *ženušku* (273), *s těma řečičkama* (352). Oslovení „holčičko“ se v textu objevuje jak s kladným příznakem: *Sotva jsem tehdy dovedla mluvit, holčičko, byly mi asi tři roky, když narukoval do Budějovic.* (300), tak i s nádechem jízlivosti: *Tisíc věcí, holčičko, ale od toho jsou tu zástupci obce.* (115).

Setkáváme se rovněž s hypokoristiky, např. *tatínek* (72), *se strejdou* (77), *mami* (81), *maminku* (81), *ségra* (99), *babičku* (154), *tati* (178). Hojně se objevují domácké obměny vlastních jmen, např.: *o Honzovi* (13), *Oli* (27), *Hani* (28), *Hanino*⁶⁹ (42),

⁶⁶ Z něm. Kandelaber z fr. candélabre – stojan pouliční svítlny.

⁶⁷ Z angl. finish - finiš = závěr závodu charakterizovaný maximálním úsilím závodníků.

⁶⁸ Z fr. trièdre (otočená čárka) - dvojitý dalekohled se systémem odrazových hranolů.

⁶⁹ Obměna „Hanina“ se objevuje pouze v pásmu postavy Skopčáka. Není užitá posměšně.

s *Vencou* (58), *Pepík* (44), *Božka* (56), *Chozé*⁷⁰ (63), *Honziku* (80), *Haničko* (167), *Růža* (267), *Franta* (307), s *Matýskem* (348). Obměna „Petřík“ je použita jednak s příznakem kladným: *Přijďte s Petříkem a Tušla vemte taky*. (307), jednak s náznakem posměchu: *Ano, Petřík mě navštívil, pěkně jsme si popovídali. Taky hrozně trpí, nebožáček*. (129).

Zaznamenáváme pouze jedno slovo familiární: *miláčku* (245).

5.4.3.2 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče nacházíme velké množství deminutiv, např. v *kapsičce* (9), *u okýnka* (10), *u dvoupatrové vilky* (15), *po chodníčku* (15), *židličky a stolky* (18), *městečkem* (18), *bundičce* (18), *hřbitůvku* (19), *cestičkou* (19), *kostelíka* (31), *místnůstce* (41), *jablíčka* (53), *hvězdičky* (68), *bahýnko* (70), *sednička* (73), *čumáčky* (90), *po chvilince* (92), *tělíčko* (103), *telátko* (103), *vesniček* (121), *zprávička* (134), *hrníčkem* (160), *kastrůlek* (173), *blondáček* (199), *nádražiček* (222), *rybníčku* (242), *na kávičku* (275), *d'olíčky* (331), *silničkou* (345). Zaznamenáváme i přídavná jména a příslovce s expresivním významem, např. *maličká* (18), *kraťoučké* (60), *chud'oučká* (108), *malinké* (125); *potichoučku* (67), *na kraťoučko* (331).

Objevují se zde i slova domácká. Vypravěčka označuje členy rodiny citově zabarvenými obecnými názvy: *babička* (36), *tatínek* (46), *sestřička* (48), *mamka* (57), *babičku* (69) *maminka* (71), *brácha* (87), *pro synka* (88), *synáčkovi* (88), *strejda* (128). Domácké podoby vlastních jmen se vyskytují v pásmu vypravěče řidčeji a většinou platí, že pokud je postava v pásmu postav označována pouze domáckou podobou jména, je této obměny užíváno i v pásmu vypravěče. Jedná se o tyto postavy: *Venca* (27), *Chozé* (23), *Honza* (30), *Olinka* (349).

Dětská slova jsou v textu velmi ojedinělá. Zaznamenáváme pouze jeden případ: *přihopká* (14).

5.4.3.3 Shrnutí

V próze nalézáme velké množství deminutiv s kladným příznakem, ta se vyskytují převážně v pásmu vypravěče. V pásmu postav se častěji setkáváme se zdobnělinami, které jsou použity v lehce ironickém smyslu. Slova domácká jsou užívána v obou pásmech, ale i zde musíme ohodnotit jejich příznak až na základě užití v kontextu. Eufemismy, slova dětská a familiární nejsou charakteristickým znakem zkoumaného textu.

⁷⁰ „Chozé“ je obměna vlastního jména Josef.

5.4.4 VÝRAZY SE ZÁPORNÝM EXPRESIVNÍM PŘÍZNAKEM

Mezi záporně zabarvená slova řadíme lexémy pejorativní, zhrubělé a vulgární. Dnešní společnost je více tolerantní k výrazům se záporným příznakem, a proto můžeme sledovat, že se mnohdy negativní expresivita stírá.

5.4.4.1 Pásmo postav

V pásmu postav nacházíme poměrně velké množství pejorativních a zhrubělých slov, např. *vykecala* (40), *v tý pakárně* (49), *s chlastem* (78), *za barák* (97), *z toho zkurvenýho města* (104), *zfušovaná* (105), *vychlastáš* (146), *na blití* (166), *fórový* (175), *v lochu* (192), *v týhle díře*⁷¹ (192). Největší část z této skupiny tvoří nadávky, např. *přespolák*⁷² (49), *vidlák* (63), *Němčouři* (64), *Rusáci* (65), *masňák* (79), *parchant* (93), *kurevníku* (101), *od tý děvky* (101) *idiot* (105), *papaláše* (117), *ty čuryno* (130), *dědku* (169), *rapl* (171), *lempel* (176), *mezek* (176), *kretén* (176), *veksláci* (198), *haranty* (240), *pecivál* (325), *ty pacholku, ty neřáde, ty rošťáku* (331), *buran* (351). Pro postavu Honzy je typická promluva: *Ségra, ty jsi debil.* (33, 39, 67), v tomto kontextu považujeme jev za méně expresivní. Oslovení „ty vole“ zde není vyjádřením vulgarity, nýbrž údivu: *Ty vole, holky, někdo tu je...* (65). Zaznamenáváme i klasický příklad dysfemismu: *chcípnout* (177).

V řeči postav se hojně vyskytují citoslovce zaklení: *sakra* (91,100, 101, 138, 162, 176, 298, 341, 354) a *krucinál* (61, 86, 129, 142, 149, 296, 303). Převážně jsou projevem vzteku a odporu. Záporný příznak pocítujeme i u označení typu: *se starou Duchcovou* (102), *starej Konopka* (146), *starýmu Bertákovi* (160).

V próze nalézáme méně typů vulgarismů, které se ale opakují: např. *vůl*⁷³ (22), *průser* (40, 340), *kriplové* (50), *já na to seru* (68), *přes držku* (78), *na to se vyser* (79), *v prdeli* (83), *tak se přišerně nasere* (99), *kurva* (105), *hubu* (138), *si to pěkně posral* (150), *do prdele* (170), *tady v tý prdeli* (332), *zmrđ* (351), *odtáhni do hajzlu* (353), *seru na tebe* (353). Výraz „hovno“ se zde objevuje ve významu „nic“, např. *Ale hovno.* (104) *Hovno by ses dozvěděla.* (352). Vulgarismy evidujeme hlavně v pásmu postav Honzy a Skopčáka.

⁷¹ Zde použito v přeneseném významu: nevzhledné, neútluné, odlehlé místo.

⁷² Přespolák použito ve významu člověk, který náleží do jiné obce.

⁷³ *Konopka byl vždycky vůl* (22).

5.4.4.2 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče se objevuje pouze několik příkladů expresiv s negativním příznakem, např. *blafech* (11), *tlamajznu* (45), *plnil si bachor* (191), *vyfintěným* (200), *civěla* (201), *buranství* (224), *za pipinu* (277), *smrad* (324). Nacházíme i shodné jevy, které jsme pozorovali v pásmu postav: *krucinál* (165) a *stará Máchová* (93).

5.4.4.3 Shrnutí

V pásmu postav nalézáme daleko více výrazů s příznakem záporným než v pásmu vypravěče. Nadto se v řeči postav objevují i vulgarismy. Podstatná část uvedených výrazů s negativní expresivitou se řadí z hlediska příslušnosti k jednotlivým útvarům národního jazyka k prvkům obecněčeským.

Expresivní výrazy zvýrazňují nejen emotivnost textu, ale jsou i prostředkem charakterizace postav. Deminutiva s kladným příznakem jsou typická pro pásmo naší vypravěčky, zatímco vulgarismy se vyskytují především v mluvě mužských postav.

5.4.5 SLOHOVÝ PŘÍZNAK

Hranice stylových norem nejsou zcela ostré a jejich stylová charakteristika se mění. Při určování slohového příznaku lexému se řídíme označením ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2001).

5.4.5.1 Výrazy hovorové (kolokvialismy)

Hovorovostí rozumíme příslušnost lexému k mluvené podobě spisovného jazyka. V pásmu postav objevujeme, např. *válet*⁷⁴ (30), *na úrazovku* (46), *metrák* (64), *nemel* (67), *to neklape s Chozém* (79), *bouračku* (142), *trablů* (149), *z loňska* (180), *ženská* (187), *partáčku* (188), *odnaproti* (272), *nimrod*⁷⁵ (302), *záchranku* (339), *beztak* (351). Typickým prvkem je použití částice *fakt* (29, 39, 65, 86, 260, 305) s významovým odstínem dotvrzování, přesvědčení.

Kolokvialismy nacházejí uplatnění i v pásmu vypravěče, např. *paneláky* (11), *peřínák* (12), *z tranzistoráku* (30), *na asfaltce* (41), *rozlučku s civilem* (49), *byly paf* (57), *baloňák* (89), *civěly* (131), *štrúdlů* (157), *courat* (160), *zašátral* (165), *trucování* (170), *štafle* (181), *lejstra* (183), *na neutrál* (188), *bichli* (210), *parapletem* (240), *maléry* (274), *chromatika*⁷⁶ (280), *škatuli* (285), *muziku* (286), *vypadla jsem ven* (305),

⁷⁴ Zde ve významu: lenořit, zahálet.

⁷⁵ Ve významu: lovec.

⁷⁶ Zde ve významu: chromatická harmonika.

prošmejdila (307). Setkáváme se se zastaralým a zároveň hovorovým označením nemocnice: *ze špitálu* (10).

5.4.5.2 Výrazy knižní

Knižní výrazy se objevují pouze v pásmu vypravěče, např. *kráčím* (23), *dmula* (114), *prozlatilo svaté obrázky* (280), *růžolíci padesátnice* (280), *poryv studeného větru* (282), *nepozřu už ani sousto* (287), *až za drahnou chvíli* (337). Podílejí se na tvorbě kontrastu mezi danými pásmy.

5.4.5.3 Termíny

Termíny patří mezi výrazy se stálou stylovou hodnotou. Přestože jde o jevy charakteristické pro odborný styl, zaznamenáváme několik těchto specifických lexikálních jednotek i v našem uměleckém textu. V pásmu postav se vyskytuje např. *kongenitální fimóza* (37), *delirium tremens* (85), *radioaktivní spad* (136), *jodový tablety proti radioaktivitě* (138), *těžké ublížení na zdraví* (149), *radiace* (231), *reaktor* (293). Termín *časová cena* (114) je následně přímo vysvětlen: *Za každé rok ti z odhadní ceny strhnou jedno procento.*

I pásmo vypravěče je obohaceno termíny, např. *vyhláška o stavební uzávěře* (32), *roztokem jodisolu* (103), *letální dávku* (149), *fonendoskop* (148), *armatury vzduchotechniky* (227). V pásmu vypravěče se objevují i titulky novinových článků obsahující termíny, např. *V ČSSR probíhá kontinuální měření proudění v ovzduší, ale nebylo zjištěno žádné zvýšení radioaktivity.*(134), *Celkově má hladina radioaktivity, jak potvrzuje většina tiskových agentur evropských zemí, klesající tendenci.* (135).

Termíny pocházejí nejčastěji buď z oblasti medicíny, nebo jsou uvedeny v souvislosti s výstavbou jaderné elektrárny.

5.4.6 PŘÍSLUŠNOST LEXÉMŮ K JEDNOTLIVÝM ÚTVARŮM A POLOÚTVARŮM NÁRODNÍHO JAZYKA: SLOVA OBECNĚČESKÁ

Výrazy z obecné češtiny jsou dnes hojně užívány v běžné mluvě. Ve zkoumaném textu slouží jako prostředky signalizující mluvenost a přispívající k realistickému zobrazení běžné komunikace. Některá obecněčeská slova jsme uvedli již dříve v souvislosti s expresivním a stylovým příznakem (viz výše).

V mluvě postav zaznamenáváme např. *kriminálník* (20), *špacír* (47), *do mlíčňáku* (55), *prachy* (58), *na čundry* (62), *na diskárnu* (81), *saniták* (84), *tancovačka* (119), *funus* (119), *kámošky* (129), *fajn* (158), *fofrem* (162), *do ksichtu*

(167), *v šuplíku* (167), *v kriminále* (171), *vykašli* (171), *melouch* (182), *mašlovačka* (272), *štaci* (332). Ve významu „pořád“ nalzááme obecněčeské *furt* (97, 190).

V pásmu vypravěče evidujeme, např. *facky* (58), *na fleku* (59), *šmíru* (35), *se semlbábou* (52), *do kýblu* (78, 91), *cukrovkáři*⁷⁷ (106), *před kulturákem* (120), *kramflek* (144), *štokrle* (157), *hadříků* (159), *kamrlíku* (165), *almárce* (169), *do štamprle* (211), *putyky* (233), *štos* (246), *paklík* (247), *ve fabrice* (256), *blond'ák* (275), *z papundeklu* (308), *pugét* (316).

5.4.7 OBRAZNÁ POJMENOVÁNÍ

Vedle přímých pojmenování se ve zkoumaném díle vyskytují i pojmenování nepřímá. Uplatňuje se nejen věcný význam pojmenovávacích jednotek, ale i jejich konotace. V našem jazyku jsou možnosti tvorby kontextových stylových hodnot téměř neomezené. K základním způsobům sémantického tvoření pojmenování patří metafora a metonymie.

5.4.7.1 METAFORA

Metaforou rozumíme přenesení pojmenování na základě vnější podobnosti denotátu. Nejčastěji se podobnost vztahuje k tvaru, barvě, umístění, rozsahu a funkci pojmenovaného. Umělecké metafory mají především funkci estetizující a svou novostí probouzejí aktivitu čtenáře. V pásmu postav se objevuje menší počet metafor, např. *to bylo divadlo* (97) nebo *fůra hodin* (143). Výrazem *strašidlo* (122) je zde pojmenován místní kulturní dům. Když Olina uvidí fotku Hanina přítele, označí ho lexémem: *mladý maso* (349).

Pásmo vypravěče je bohatší na tyto básnické figury, např. *propiskou udělám fajfku* (12), *si jedu pro takovouhle sprchu* (21), *stíny nedůvěry v očích* (21), *výbuch smíchu* (28), *elektrické oči traktoru* (43), *hromádka neštěstí* (54), *házela zlostné blesky* (61), *utopení ve vůni vosku a medu* (70), *vlna lítosti* (126), *stopy lítosti* (151), *hradba mlčení* (158), *s nohavicemi štrúdlu* (159), *pramice, ležely odřenyými břichy nahoru* (169), *za stěnou slz* (183), *vlna něhy* (195), *řeka vzpomínek* (195), *cvrkot naproti v pizzerii* (210), *přívál naděje* (222), *vrásky dospělosti* (230), *červa nervozity* (268), *poslední slza hruškovice* (316). Pro popis strejdova pivního břicha použije Hanka výraz: *se svým pivním mozolem* (73).

⁷⁷ Zde ve významu: člověk nemocný cukrovkou, diabetik.

Personifikace spočívá v přenesení vlastností živých bytostí na neživé předměty. Tento typ metafory zaznamenáváme pouze v pásmu vypravěče, např. *domy hrají barvami* (11), *jak čas všechno zahojil* (12), *auto vyšplhá na kopec* (18), *kostel s okem ciferníku, které na nás z té dálky zíralo* (90), *kostelní věž si nás z vysoka měřila svým přísným, zažloutlým okem* (132), *telefonní automat v nádražní hale polykal těžké mince* (166), *motor škytal* (234), *odpoledne se vleklo* (323). Pro zosobnění neživých věcí je opakovaně využíváno sloves běhat, dýchat a ožít, např. *celý večer uběhne* (11), *nad námi běhaly dlouhé mraky* (47); *vnitřek na mě dýchl kamenným vlhkem* (112), *dovnitř dýchalo léto* (152); *oheň zase ožil* (196), *chalupa zase ožila* (312).

Dalším typem metafory je synestezie. Jedná se o spojování počítků dvou různých smyslů. V próze nacházíme pouze jeden případ v pásmu vypravěče: *nasládlé teplo* (41).

5.4.7.2 METONYMIE

Metonymií rozumíme přenesení pojmenování na základě vnitřní souvislosti denotátů. O metonymii hovoříme například, když se pojmenování materiálu přenáší na výrobky, které byly z něho vytvořeny: *na krku zlato* (342). Ve zkoumané próze se častěji objevuje synekdocha (podtyp metonymie), která je založena na souvislosti části a celku. Pojmenování části se přenáší na celek (pars pro toto), např. *růžová ruka rozmáčená horkou vodou teď držela krajíc chleba* (44), *Chvátala jsem za jejími odbarvenými vlasy*. (84), *Bílý plášť doktorky Brejchové zmizel uvnitř*. (84), *z tváří, které jsme potkávali v kole* (121), *Petrova bledě modrá košile mi někam zmizela*. (122). Zpravidla jde o části těla či oblečení, které označují celého jedince. Nacházíme i případ, kdy výraz „číslo“ je použito jako označení celého domu: *zbylo už jen čtrnáct čísel* (263). Druhý typ synekdochy (totum pro parte) se v textu téměř nevyskytuje. Zaznamenali jsme: *Potom bloumám městečkem, na budově s mosaznými cedulkami najdu pár jmen, ale ona mezi nimi není*. (18). Metonymii sledujeme pouze v pásmu vypravěče.

5.4.7.3 EPITETON

V krásné literatuře se hojně užívá přívlastků „básnických“, tzv. epitet. Tato obrazná pojmenování plní v pásmu vypravěče především funkci estetizující, např. *na sněhobílém papíru* (35), *k její kypré koruně* (53), *na línou řeku* (69), *studený smích* (129), *podivně bílá a zažloutlá beznaděj* (184), *horký pláč* (235), *studené slunce* (283), *ospalou vesnici* (353). Klasifikace epitet je obtížná. V uměleckých textech se střídají

„básnické“ přívlastky s běžnými. Za hlavní měřítko tedy považujeme, zda epiteton vyjadřuje novou vlastnost či nikoliv.

5.4.7.4 PŘIROVNÁNÍ

Klasicky dělíme přirovnání na tři členy: člen, který se přirovnává, předmět, ke kterému se přirovnává, a společný znak, který je základem přirovnání. Obyčejně jsou tyto dva členy spojeny výrazem „jako“. V uměleckých textech má přirovnání funkci estetizující, a tím se blíží k metafoře. Tato metaforická přirovnání jsou v textu stylově aktivní.

V pásmu postav se objevují nejčastěji přirovnání se spojovacím výrazem „jak“, např. *ramena jak sešlapanej rejč* (27); *hrabeš se v tom jak chudá holka ve vzpomínkách* (52); *píšeš už jak Jindřich Baar* (60); *smějete se jak blbý* (61); *štěká jak pomínutej* (77); *paběrkujem tady jak nějaký chudý příbuzný* (91); *Kouká ze špehýrky jak policajt.* (94); *To bylo jak z hororu.* (102); *nálada jak o funuse* (119); *poletuješ tu jak motýlek* (191); *makám tady jak barevnej* (192); *choval se jak vítěz studený války* (343); nebo „jako“, např. *stát jako tři trubky* (83); *Držíš se mě jako klíště.* (100); *má žaludek jako na vodě* (111); *seděla naproti mně u stolu jako na jehlách* (116); *Žijeme tu poslední dobou jako v blázinci.* (280); *utíkal pryč jako blázen* (340). Jen výjimečně je přirovnání vyjádřeno vedlejší větou, např. *Tvářil se důležitě, jako by šel na zasedání vlády.* (98).

Pásmo vypravěče je co do množství přirovnání velmi bohaté, např. *chodila kolem všech těch věcí z minula jako kolem horké kaše* (13); *licousy si pěstoval svědomitě jako rakousko-uherský císař Franz Josef* (27); *nohavici tuhou jako prkno* (28); *vítr venku hrál nahlas jako varhany v kostele* (37); *Zdeněk po něm hodil větvičku jako malý oštěp.* (50); *Arana seděla zabalená do potrhanej kostkované deky jako indiánská stařena.* (51); *Ve větru se celá třásla, jako babka o holi.* (53); *stál pevně jako kamenná zeď* (68); *vyskládané vedle sebe jako sardinky v krabičce* (73); *Jako z hydrantu se valil přival těch nejsprostších nadávek.* (101); *Tón jejího hlasu zněl jako kosa.* (129); *za ním jako obrovská houba vyčnívala rozestavěná chladicí věž* (133); *přecházela jsem ode dveří k oknu jako lvice v kleci* (138); *Zářila jako sníh.* (157); *Cítila jsem se svobodná jako ptáče.* (197); *Zvedla jsem hlavu, byla jako úl, plná bzukotu a chvění.* (201); *usnu jako špalek* (240); *zbytky trámů trčely jak polámané špejle* (309); *Slzy ze mě lejou jako před chvílí voda z pumpy.* (331). Vyskytují se i přirovnání bez spojovacího výrazu, např. *zářily krásné modré oči, dvě malá nebička se leskla* (63); *aby neslezl z postele, z té naší lodi s cukrem, vínem a skořicovým dřevem uprostřed*

studených nepřátelských vln (313). Autor často volí osamostatňování částí výpovědi, tudíž se setkáváme i s přirovnáními, která jsou tvořena samostatnou větou začínající spojkou „jako“, např. *Jako když se zatřepe sněhovou koulí a v těžítku sněží.* (14); *Jako bych měla celé tělo probodané špendlíky.* (126); *Jako příslib nějaké naděje.* (166); *Jako bych byla almara nebo kredenc.* (279). Zaznamenáváme i věty, v kterých je použito pro přirovnání sloves „připomínat“ a „připadat“, např. *připomínal mi včelu, která vlétla do místnosti a naráží na stěny a na okenní sklo* (126); *a zároveň mi připadalo, že jsme s Petrem dva trosečníci, které nikdo neslyší, nevidí, nikdo je nehledá* (152).

Pro pásmo vypravěče jsou typická rozvitá metaforická přirovnání, např. *Jeho hlas mi připadal tak daleko, jako by na návsi znělo z tlampače hlášení národního výboru.* (30); *jako bych ztratila sílu je říct, jako kdybych mluvila proti silnému větru, který mi bere věty od úst.* (110); *Na bílý papír dopadala první písmenka jako kapky deště, když rachotí na střechu verandy u chalupy strejdy Venci.* (112); *Postel jako těžkopádný koráb, ve kterém jsme zmizeli, jistý a pevný ve vlnách.* (133); *jako vratká pramice na řece, jako šňůra ze svázaných prostěradel, která se trhala, a já jsem padala do hloubky pod sebou a nemohla jsem křičet* (161); *jako bychom byli propojeni neviditelným lanem, které procházelo našimi dušemi* (238); *Cítila jsem se jako nemohoucí polámané tělo vyvržené bouří na břeh, pohozené, s bezvládnými údý na písku.* (320); *V tom momentě cítím mocnou vlnu, která mnou zacloumá, jako by se ve mně naráz rozvinul kalich nějakého obrovského květu, zvonek luční, velikánský zvon, který bije a vyzvání na celé kolo.* (331).

5.4.7.5 SHRNUTÍ

Obrazná pojmenování se vyskytují převážně v pásmu vypravěče. Personifikaci, synekdochu a epiteta zaznamenáváme právě pouze v tomto pásmu. Některá přirovnání mají povahu frazému, např. *hubená jako lunt* (21); *Brácha spal jako dřevo.* (83); *mračil se jako čert* (91); jiná jsou zcela nová, např. *nabalená jako pumpa* (319). Rozvitá přirovnání jsou mnohdy spojená s vodou, např. *Zaostřila jsem na keramický popelník v dálce, byl jako loďka v širokém proudu, kolíbal se a kymácel.* (201). Další přirovnání nalézáme v textu, který napsala Hana sama: *Máma je voda. Tichá klidná hladina. Pomalu tekoucí mírný proud Vltavy. [...] Táta je země, hnědá těžká hlína, nehybná svou vahou, syrová a trpce vonící.* (60). Přirovnání slouží nejen k názorné ilustraci děje a k lepší charakteristice postav, ale podporují hlavně estetickou působivost prózy.

5.4.8 FRAZEOLIGISMY

Pod pojmem frazém rozumíme ustálené pojmenování složené ze dvou i více slov, které má celistvý význam. Významová samostatnost jednotlivých slov se zde oslabuje nebo zcela ztrácí. K typickým znakům frazémů řadíme metaforičnost a expresivnost, které však nejsou podmínkou vzniku tohoto lexému. Frazeeologické obraty se mnohdy vyznačují ustáleným slovosledem.

V mluvě postav nacházíme velké množství frazémů, např. *vodila za nos* (20); *dělat křena* (50, 63); *dáváš kopačky* (63); *byl namol* (74); *Pust' Honzu z hlavy*. (76); *to nemá cenu* (76); *to by byla hrozná škoda* (80); *nemáš čistý svědomí* (98); *vezmem ho něčím po palici* (103); *naděláte víc škody než užitku* (115); *dělají si z nás srandu* (135); *spolu chodíme* (137); *děláš nám po vsi ostudu* (138); *přived jsi mámu do jinýho stavu* (138); *nedávej kázání* (138); *ať netrháš partu* (140); *dala klukovi sbohem* (146); *abych nepřišla s prázdnou* (158); *Táhnout za jeden provaz*. (231); *Vidiš to ted' všechno moc černě...* (236); *Měla jsem ho už po krk*. (240); *nechat ve štychu* (314); *jsi jako v transu* (329); *nehodilo se mu to tehdy do krámu* (337); *musím pod kudlu* (350); *mám s ní trable* (350); *zmizel z povrchu zemskýho* (352); *byl formát* (352). Objevují se i frazémy neslovesné, např. *tvrdá palice* (163), *v dobré víře* (318), *ve dne v noci* (341), *kamarádství na život a na smrt* (352). Otec pana Bertáka prohrál v kartách grunt, tchán poté uzamkl tyto čertovy obrázky (281) do zásuvky a klíček uschoval.

V pásmu vypravěče zaznamenáváme frazémy slovesné, např. *Už jsem mu tím lezla na nervy*.(10); *nechal mě na pokoji* (27); *dělal hloupého* (31); *bylo pro mě k nevydržení* (31); *měl kuráž* (31); *si ze mě dělá blázny* (33); *bez sebe vzteky* (34); *měla na starost* (42); *už byl dost pod parou* (50); *z kterého měl Skopčák taky vítr* (51); *přiznat barvu* (52); *je v ráži* (79); *rád se bavil na strejdův účet* (88); *potrhat smíchy* (88); *táta byl dobře naložený* (89); *byl taky někde v trapu* (90); *se starala o svý* (92); *si udělala obrázek* (119); *dělala jsem si z něj legraci* (127); *měla jsem pláč na krajíčku* (143); *dodržel slovo* (168); *přivedla do rozpaků* (208); *Jaro bylo za humny*. (296); *v krku horký knedlík* (347); *má domácnost pevně v ruku* (348). Sledujeme i pojmenování neslovesná, např. *husí kůže* (84, 122, 242), *kamennou tvář* (123), *orlí nos* (192), *za železnou oponu* (221), *hlava na hlavě* (237), *pusu od ucha k uchu* (329).

Frazémy jsou nedílnou součástí obou pásem. Ve zkoumané próze dominuje podtyp slovesný nad neslovesným. Autor užívá frazeologických jednotek i z důvodu ekonomického. Frazémy dokážou mnohdy popsat skutečnost daleko výstižněji

a stručněji. Frazeologická jednotka *táta mi nahrál na smeč* (138) je použita ve významu „dát, poskytnout někomu nechtěně výhodnou příležitost, možnost k okamžité a trefné nebo zesměšňující nepříjemné odpovědi, odseknutí, popř. činu“⁷⁸.

⁷⁸ Význam frazému uveden dle Slovníku české frazeologie a idiomatiky (1988).

ZÁVĚR

Cílem této práce byla lingvistická analýza románu Jiřího Hájíčka *Rybí krev*. V teoretické části jsme se zabývali funkčním stylem umělecké literatury. Pro následnou praktickou část bylo důležité povšimnout si principů, na jejichž základě je krásná literatura vystavěna, a to především textové a jazykové výstavby. Zaměřili jsme se vždy i na tendence současné literatury. Náš výzkum doplňuje kapitola, která se v krátkosti věnuje postavě spisovatele Jiřího Hájíčka a jeho dílu.

Osvojené poznatky jsme uplatnili v druhé části práce, která obsahovala vlastní jazykový rozbor. Již textová výstavba prózy se ukázala jako velmi zajímavá. Hájíček zvolil rámcovou kompozici, použil retrospektivní vyprávění a pro pojmenování kapitol využil vždy kombinaci s číslem. Jazyková výstavba byla realizována z hlediska čtyř rovin: foneticko-fonologické, morfologické, syntaktické a lexikální. Nejdříve jsme uvedli jevy vyskytující se v pásmu postav a poté v pásmu vypravěče. Pozornost jsme věnovali pouze jevům příznakovým. Jevy v pásmu vypravěče byly mnohdy příznakové svou spisovností, neboť se tak odlišovaly od pásma postav.

V řeči všech vystupujících postav bylo v hláskoslovné rovině typické užití nespisovných prvků. Téměř důsledně se uplatňovalo zúžené -í- tam, kde má spisovná čeština -e-, např. *ojetýho chevroleta* (15), *v tý pakárně* (49), *kolem půl osmý ráno* (234). Foném -ej- se objevoval v koncovkách i v kmeni slov, např. *zavřenej* (22), *v padesátejch letech* (38), *stejskalo* (210). Daleko méně se již vyskytovaly další obecněčeské jevy: protetické v-, např. *vostrý* (281); krácení samohlásek, např. *koupim* (222); zjednodušení skupiny souhlásek, např. *veme* (98) aj. Hlavní postava Hanka používala výraz *outo* (80, 245). Tento jev nelze zařadit do žádné skupiny, v textu plnil funkci charakteristiky postavy. Pásmo vypravěče se vyznačovalo svou spisovností. Psaní některých slov zde kolísalo, např. *jablko* (322) a *jabka* (324); *polívku* (116) a *polévku* (266).

V morfologické rovině jsme v mluvě postav zaznamenali v instrumentálu unifikovanou koncovku -ma, např. *nad kolejema* (113), *pod kabátama* (208), *pravýma dveřma* (339). Pro řeč postav bylo příznačné nerozlišení rodu v množném čísle adjektiv, např. *malý družstva* (248), *žlutkový věnečky* (346). Za hovorový jsme považovali nominativ v oslovení, např. *pane Tušl* (246). Typickým znakem textu jsme shledali hojný výskyt deiktických prostředků, např. *ten váš kriminálník* (20), *o těchhle věcech* (76), *támhle* (56). Zájmeno „co“ zastupovalo zájmena „který“ a „jenž“, např. *my, co*

máme chalupy nejbliž u řeky, (86). Setkali jsme se s jevy typickými pro českobudějovický region: použití genitivního tvaru ve funkci rodinného příjmení, např. *od strejdy Bertáků* (154), *Vojáčků statek* (243); tvary přivlastňovacích adjektiv typu *Vencovo chalupy* (186), *Petrovo táta* (302); označení jihočeské metropole *od Budějce* (64). Pásmo vypravěče bylo charakteristické svou spisovností. Genitivní tvar typu *u Zhorků* (318) našel uplatnění i zde.

V syntaktické rovině jsme nacházeli velké množství rozmanitých konstrukcí. Na začátku vět jsme v pásmu postav zaznamenali částice, např. *Tak už to prej přišlo na národní výbor?* (43); *A vezmeš ten psací stroj?* (111); *Aha...* (279). Presumptivní otázky byly zakončeny různými kontaktními prostředky, např. *vid'* (15), *chápeš* (212). Typickým znakem zkoumaného díla bylo osamostatňování částí výpovědí, např. *Vzpomeň si, jak vypadá na jaře. Celá růžová. Elegantní a krásná.* (53). Objevili jsme různé druhy eliptických konstrukcí, v nichž je vypuštění přísudku či substantiva ve spojení s adjektivem nebo zájmenem motivováno tím, že výraz lze snadno doplnit z kontextu, např. *Přijdem domů a stůl plnej krve...* (117); *Odvezli ji zase na nervový?* (46). Zajímavým jsme shledali použití „tří teček“, které vyjadřovaly emoční zaujetí postav a napomáhaly ke stylizaci mluveného projevu, např. *Já jsem asi v průšvihů...* (146); *Co si vůbec myslíš...?*(296). Zatímco repliky postav byly tvořeny převážně větami jednoduchými, v pásmu vypravěče jsme se setkali s rozvitějšími větnými konstrukcemi sloužícími ke zvýšení napětí. Nadto jsme překvapivě zaznamenali i věty krátké, např. *Bylo pozdě.* (180); *Je to pavučina.* (206).

Nejvíce stylizoval autor lexikální stránku. Slovní zásoba má mnohem více výrazových prostředků než ostatní roviny a zároveň se neustále vyvíjí. Z hlediska stylové příznakovosti převažovaly v pásmu postav výrazy z německého jazyka, kterých je užíváno v obecné češtině. Dospěli jsme k zjištění, že se mnohdy jedná o frazémy popisující předměty či činnosti všedního života, např. *fotr* (40), *flašku* (65). Aspekt expresivity nás velmi zaujal. V pásmu vypravěče se hojně objevovala deminutiva s kladným příznakem, v pásmu postav jsme se setkali častěji s výrazy s příznakem záporným. Tuto skutečnost si vykládáme tím, že ve zkoumaném díle byl vypravěč ženského pohlaví, zatímco vulgarismy a zhrubělé výrazy se objevovaly převážně v pásmu mužských postav. Zaznamenali jsme zvýšené množství nadávek, u nichž dle našeho názoru převažoval expresivní příznak nad obsahem. Postavy užívaly těchto slov k uvolnění emočního napětí. Z hlediska slohového příznaku jsme vyčlenili tři skupiny lexémů: kolokvialismy, výrazy knižní a termíny. Výrazy hovorové nacházely uplatnění

v obou pásmech, výrazy knižní obohacovaly pouze pásmo vypravěče. Termíny, jež jsou typickým znakem odborného stylu, pocházely nejčastěji z medicíny a z oblasti jaderné energetiky, např. *kongenitální fimóza* (37), *radioaktivní spad* (136).

Estetickou působivost prózy umocňovala obrazná pojmenování. Metafora, metonymie i epiteton se objevovaly převážně v pásmu vypravěče. Hájíčkovým velice oblíbeným nepřímým pojmenováním je přirovnání. Při naší analýze jsme zjistili, že rozvitá přirovnání byla mnohdy spojená s vodou, např. *Zaostřila jsem na keramický popelník v dálce, byl jako loďka v širokém proudu, kolíbal se a kymácel.* (201). Frazeologických jednotek využíval autor i z důvodu ekonomického, neboť frazémy dokážou vyjádřit skutečnost stručně a výstižně. U těchto lexémů nebylo třeba uvádět význam, protože Hájíček používá frazémy, které jsou obecně známé a sémanticky průhledné, např. *nemáš čistý svědomí* (98); *měla jsem pláč na krajíčku* (143).

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že hypotézy uvedené v úvodu se částečně potvrzují. V rovině hláskoslovné a tvaroslovné jsme zaznamenali nespisovné prvky pouze v pásmu postav. V rovině syntaktické bylo pásmo vypravěče bohaté na dlouhá souvětí, která sloužila k vystupňování napětí, objevovaly se zde překvapivě ale i velmi krátké věty. V lexiku jsme zaznamenali klíčovou roli expresivních výrazů. V pásmu postav se opravdu objevovalo mnoho expresivních výrazů. Co do kvantity však převažovaly výrazy se záporným příznakem. Deminutiva s kladným příznakem se stala charakteristickým znakem pásma vypravěče.

Shrneme-li veškeré poznatky, lze říci, že Jiří Hájíček se opravdu vrací ke „klasickému vyprávění“. Pásmo vypravěče a pásmo postav bylo striktně odděleno. Nespisovné prvky hláskoslovné a tvaroslovné se uplatňovaly pouze v pásmu postav. V syntaxi a v lexiku stylizoval autor mluvenost znovu jen v replikách postav. Pásmo vypravěče bylo obohaceno rozvitými souvětími, výrazy knižními, expresivy s kladným příznakem a rozličnými obraznými pojmenováními. Lze jen potvrdit slova Jiřího Peňáse, redaktora Lidových novin: „Jiří Hájíček nenápadně obsadil skoro zde vyklizený prostor prózy založené na solidním realistickém vypravěčství.“⁷⁹

⁷⁹ PEŇÁS, J. (2012): Mladá žena a Temelín. *Lidové noviny*, r. 25, č. 132, s. 8.

SEZNAM LITERATURY

- BEČKA, J. V. (1948): *Úvod do české stylistiky*. Praha: Rudolf Mikuta.
- BEČKA, J. V. (1982): *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha: Vydavatelství Novinář.
- BEČKA, J. V. (1992): *Česká stylistika*. Praha: Academia.
- BEZR, O. (2013): Knihou roku je Rybí krev, Literu dostala i Tučková: na Nové scéně Národního divadla vyhlásili literární ceny Magnesia Litera. *Mladá fronta Dnes - Jihočeské vydání*, r. 24, č. 97, s. B10.
- ČECHOVÁ, M. a kol. (2000): *Čeština – řeč a jazyk*. 2. vyd. Praha: ISV, zvl. s. 55-75 (*Pojmenování*).
- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E. (2008): *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČERMÁK, F. a kol. (1983): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, F. a kol. (1994): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, F. a kol. (1994): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R-Ž*. Praha: Academia.
- ČERVENÁ, V. a kol. (1988): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia.
- ČIŽMÁROVÁ, L. (2001): K nářeční morfologii kolektivního označení rodiny v češtině. *Naše řeč*, 84, s. 206-212.
- DOLEŽEL, L. (1960): *O stylu moderní české prózy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- FILIPEC, J. a kol. (2005): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 4. vyd. Praha: Academia.
- GRUBHOFFER, V. (2012): Když mají vzpomínky chuť Rybí krve: jihočeský spisovatel Jiří Hájiček zachytil ve svém novém románu drama zaniklé krajiny a jejích obyvatel. *Českobudějovický deník*, č. 156, s. 7.
- HÁJÍČEK, J. (2012): *Rybí krev*. Brno: Host.
- HAVRÁNEK, B. – WEINGART, M. (eds.) (1932): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a...Současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, zvl. s. 88-96 (*Naratologie*).

- HOSNEDLOVÁ, H. (2001): Zloději zelených koní po startu. *Českobudějovické listy*, r. 10, č. 83, příloha Nedělní kanape s. 8.
- HRABÁK, J. (1977): *Poetika*. Praha: Československý spisovatel.
- HRABÁK, J. (1987): *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN.
- HUBÁČEK, J. – JANDOVÁ, E. – SVOBODOVÁ, D. – SVOBODOVÁ, J. (2010): *Čeština pro učitele*. 4. vyd. [Opava]: Vade Mecum Bohemiae.
- HUGO, J. (2009): *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf.
- CHLOUPEK, J. (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- CHLOUPEK, J. (1994): Funkční styly dnes. *Naše řeč*, 77, s. 57-66.
- CHLOUPEK, J. et al. (1991): *Stylistika češtiny*. Praha: SPN.
- JEDLIČKA, A. (1973): K pojetí a vymezení knižnosti. *Slovo a slovesnost*, 34, s. 92-97.
- JEDLIČKA, A. – FORMÁNKOVÁ, V. – REJMÁNKOVÁ, M. (1970): *Základy české stylistiky*. Praha: SPN.
- JELÍNEK, J. – BEČKA, J. V. – TĚŠITELOVÁ, M. (1961): *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*. Praha: SPN.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, J. (eds) (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOBLENC, V. (2012): Stříhali mě v Březí, které zmizelo kvůli Temelínu: se spisovatelem Jiřím Hájíčkem o jeho novém románu Rybí krev a příběhu tří kamarádek z vesnice, zbourané kvůli jaderné elektrárně. *Českobudějovický deník*, č. 122, s. 8.
- KOBLENC, V. (2013): Díky manželce měl čtení s modelkami: návrhářka Nicole Matěffy, žena spisovatele Jiřího Hájíčka, s ním sdílí lásku k rocku i kávě. *Českobudějovický deník*, č. 29, s. 3.
- KROBOTOVÁ, M. (2001): *Úvod do české stylistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KŘÍSTEK, V. (1973): Poznámky k problematice argotu a slangů. *Slovo a slovesnost*, 34, s. 98-103.
- KUČERA, V. (2006): Snad nejkrutější doba českých dějin, říká spisovatel: Jiří Hájíček procházel ve volných chvílích archivy a nakonec napsal knihu o 50. letech na

venkově: ta je nominována na prózu roku. *Mladá fronta Dnes - Jihočeské vydání*, r. 17, č. 83, s. B6.

MINÁŘOVÁ, E. (2009): *Stylistika češtiny*. Brno: Masarykova univerzita.

MINÁŘOVÁ, E. (2011): *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada.

MÜLLEROVÁ, O. - HOFFMANNOVÁ, J. (1994): *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia.

NERADOVÁ, S. (1999): Jiří Hájiček debutuje knihou povídek Snídaně na refýži. *Českobudějovické listy*, r. 8, č. 64, s. 10.

NEZBEDA, O. (2012): To selský v sobě hledám. *Respekt*, r. 23, č. 22, s. 64.

PAVERA, L. – VŠETIČKA, F. (2002): *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.

PEŇÁS, J. (2012): Mladá žena a Temelín. *Lidové noviny*, č. 132, s. 8.

REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.

POŠTOLKOVÁ, B. (1980): K užívání termínů v současné beletrii. *Naše řeč*, 63, s. 14-25.

SGALL, P. – HRONEK, J. (2014): *Čeština bez příkras*. 2. vyd. Praha: Karolinum.

ZAJÍČKOVÁ, E. (2001): Nakladatelství Host vydalo Hájičkovu knihu. *Mladá fronta Dnes - Jihočeské vydání*, r. 12, č. 48, příloha Jižní Čechy Dnes s. 3.

Internetové zdroje

Jiří Hájiček (2009 – 2015) [online]. Cit. 2014-10-3. <<http://www.hajicek.info>>

PŘIBÁŇOVÁ, A. – GILK, E.: Jiří Hájiček. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR. Cit. 2014-10-3. <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1338>>.

GILK, E.: Jiří Hájiček. *Portál české literatury* [online]. Cit. 2014-10-3. <<http://www.czechlit.cz/res/data/069/009663.pdf>>

Internetová jazyková příručka (2008-2015) [online]. Cit. 2015-01-30. <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

Magnesia litera (2015) [online]. Cit. 2014-10-11. <<http://www.magnesia-litera.cz/>>.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Obálka knihy

Příloha č. 2: Obsah knihy

obsah

	2008	9
Kóta 370,5	1983	27
Kóta 370,5	1986	97
Kóta 370,5	1988	173
	2008	205
Čp. 11	1989	221
Čp. 11	1990	227
Čp. 11	1992	263
Čp. 11	1993	285
	2008	329